

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş:30.06.2020 ✓Accepted/Kabul:18.09.2020

DOI:10.30794/pausbed.761358

Araştırma Makalesi/ Research Article

Erken, İ. (2021). "Müstakil Serfiçe Sancağının Teşkilî ve İdaresi (1881-1888)" *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 44, Denizli, ss. 203-223.

MÜSTAKİL SERFİÇE SANCAĞININ TEŞKİLİ ve İDARESİ (1881-1888)

İlkay ERKEN*

Öz

19. yüzyılda Osmanlı Devleti toprak kayıpları ve kitlesel göçlerle karşılaştı. Yaşanan toprak kayıpları sınırların da değişmesine sebep oldu. Yeni sınırlar beraberinde Osmanlı taşra idaresinde düzenlemeleri getirdi. Bu idari düzenlemelerde çeşitli unsurlara dikkat edildi. Öncelikle sınır değişikliğine neden olan sebeplere odaklanıldı. Terk edilen yerlerden Osmanlı topraklarına göç etmek zorunda kalanların iskân edilmeleri amaçlandı. Ayrıca sınırdaki ülkeden gelmesi muhtemel saldırıların da önlenmesi istenmekteydi. Bu nedenle 93 Harbi ardından Yunanistan'a terk edilen Tesalya'dan göç edecek Müslüman ahalinin iskânına elverişli bir idari birim teşkil edildi. Serfiçe'nin Yunanistan sınırına yakınlığı onun hem muhacirlerin iskânına elverişli olmasını hem de askerî açıdan önemli olmasını sağlıyordu. Bu yüzden Serfiçe Manastır vilayetinden ayrıldı. Askerî öneme binaen merkez idare ile hızlı haberleşebilmesi için müstakil sancak olarak teşkil edildi. Bu çalışmada sayılan gerekçelere dair belgeler değerlendirilerek Serfiçe sancağının idari hususiyetlerine dikkat çekilmiş, yapılan düzenlemeler açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: 93 Harbi, Yunanistan, Sınır Düzenlemesi, Muhacir, Tesalya.

ORGANIZING AND ADMINISTRATION OF THE DETACHED SANJAK OF SERVIA (1881-1888)

Abstract

In the 19th century, the Ottoman Empire encountered land losses and mass migrations. Soil losses caused the borders to change. New borders brought regulations with the Ottoman provincial administration. Various factors were taken into consideration in these administrative arrangements. First of all, the reasons that cause border changes were focused. Places suitable for the resettlement of those who had to migrate from the abandoned places to the Ottoman lands were important in this respect. The immigrants were intended to be resettled as close as possible to their abandoned lands. Also, it was requested to prevent possible attacks from the country on the border. Therefore, an administrative unit suitable for the settlement of the Muslim people who would migrate from Thessaly, which was left to Greece after the 93 War, was established. Servia's proximity to the Greek border enabled it to be both suitable for the resettlement and militarily important. So Servia plucked from the Bitola province. Due to its military importance, it was established as a detached sanjak so that it could communicate quickly with the central administration. In this study, the documents regarding the reasons listed were evaluated and the administrative characteristics of the Servia sanjak were taken into consideration and the arrangements made were tried to be explained.

Key Word: The 93 War, Greece, Border Arrangement, Immigrant, Thessaly.

*Dr. Öğr. Üyesi., 19 Mayıs Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, SAMSUN.
e-posta: ilkay.erken@omu.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0002-7049-1058>)

GİRİŞ

Abbasi Halifesi Mu'tasım, Bağdat'ın kuzeyindeki *Sâmerrâ* şehrine *göreni sevindiren, gören sevinir* demiştir.¹ Serfiçe² adının bundan sebeple kullanıldığı ileri sürülmektedir.³ Kaynaklarda *Serueia*, *Servia*⁴, *Selfidjé*⁵ ve *Servitza*⁶ imlalarına rastlanır.⁷ Bugün Yunanistan sınırlarındaki Serfiçe, Osmanlı idaresinde Manastır'ın yaklaşık 140 km güneydoğusunda, İncekarasu Nehri'nin sekiz km güneyinde, bu nehre dökülen derenin 433 m üzerinde konumlanmıştır. Serfiçe, aynı isimdeki sancağın merkez kazasıydı. Kuzey-kuzeybatısında Kozane, güney-güneydoğusunda Alasonya, doğusunda Katrin bulunmaktaydı.⁸ Naslıç ve Cuma kazaları Serfiçe'nin kuzey-kuzeybatısında, Grebene kazası ise Serfiçe'nin batısında idi.⁹

Serfiçe, Tanzimat'ın ilanı sonrasında Rumeli eyaletinde muhassıllık¹⁰ merkeziydi.¹¹ Bu dönemde mesafeye yakın kazaların Yanya'dan ilhakiyla muhassıllık sınırlarının genişletilmesi Serfiçe Muhassılı tarafından istenmiştir.¹² Buradaki mesafe unsuru sonraki yıllarda Serfiçe'nin mülki sınırlarının belirlenmesinde de etkiliydi. Manastır eyaleti sınırlarındaki Serfiçe, Muhassıllık İdaresi ardından¹³ mülkî konumunu korumuştur. Nitekim vilayet idaresinin tatbikiyle Serfiçe, Manastır vilayeti sınırlarında¹⁴, müstakil sancak teşkiline kadar kaza idi.¹⁵

Bu çalışmada Manastır vilayetinin kazasıyken müstakil mutasarrıflık olarak teşkil edilen Serfiçe'nin mülkî sınırları belirlenecektir. Sancağın teşkili nedenleriyle lağvına değin idaresinde dikkat edilen unsurlara değinilecektir. Sancağın Yunanistan hududuna yakınlığından sebeple yaşadığı sorunlara ve bunlara getirilen çözümlere işaret edilecektir. Sancağın lağvedilmesi süreci ve nedenlerine temasla bunların teşkil gerekçeleriyle mukayesesi yapılacaktır. Bunun için özellikle arşiv malzemeleri ve çağdaş ansiklopedilerden istifade edilecektir.

1. MÜSTAKİL SERFİÇE SANCAĞININ TEŞKİLİ

93 Harbi ardından Osmanlı Devleti Rumeli'deki topraklarından bazılarını kaybetmiştir. Buna göre¹⁶ Yanya vilayetinin güneyinde Narda'yla Tesalya denilen ve idari taksimatta Tırhala¹⁷ sancağı olarak isimlendirilen topraklar, Alasonya dışında, Yunanistan'a terk edilmiştir.¹⁸ Toprak kayıplarıyla Osmanlı Devleti-Yunanistan sınırındaki değişiklikler sınır güvenliği ve muhacir sorununu gündeme getirmiştir. Bu nedenle Berlin Muahedesi gereğince

1 *Sürremen reâ* telaffuzu ve *سُرْمَرِيَا* mlası kullanılmıştır. 836'da Türkler için teşkil edilen şehir arkeolojik kalıntılara göre daha evelden kurulmuştur. Bk. Mustafa Demirci, "Sâmerrâ", *DİA*, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 70.

2 Şemseddin Sami, *Kâmûsü'l-A'lâm*, C. 4, Mihran Matbaası, İstanbul 1894, s. 2552.

3 Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lugati*, C. 1-3, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet 1313, s. 433, 435.

4 Ali Saib, *Coğrafya-yı Mufassal-ı Memalik-i Devlet-i Osmaniye*, Matbaa-yı Ebu'z-Ziya, Kostantiniyye 1304, s. 88.

5 Tüccarzâde İbrahim Hilmi, *Resimli ve Haritalı Coğrafya-yı Osmani*, Matbaayı Hayriye, İstanbul 1328, s. 23.

6 Serfiçe sancağına dair harita. Bk. Başkanlık Devlet Arşivleri (BOA.), Haritalar (*HRT.h.*) 1820, ty.

7 Metinde *Serfiçe* imlasi kullanılacaktır.

8 Şemseddin Sami, *Kâmûsü'l-A'lâm*, C. 4, s. 2553.

9 Ali Saib, *a.g.e.*, s. 89.

10 Tanzimat ile iltizam usulünden vazgeçilir. Muhassıl, valie denk yetkilere sahip memurdur. Bk. Ayla Efe, *Muhassıllık Teşkilatı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi, Eskişehir 2002, s. 4-5, 8.

11 *Cuma, Çarşamba, Eğribucak, Ustrove ve Serfiçe* Muhassıllığı. (Bk. *Takvim-i Vekâyi*, H. 13 Zilhicce 1255/M. 17 Şubat 1840, S. 193.) Muhassıllık idaresinden önce 1831 tarihli nüfus sayımında *Çarşamba, Eğribucak, Serfiçe, Sarıgöl, Cumapazarı* kazaları birliktedir. Bk. Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğundan İlk Nüfus Sayımı 1831*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1995, s. 52.

12 Grebene kazası Yanya'ya 24, Serfiçe'ye dokuz; Vençe kazası Yanya'ya 28, Serfiçe'ye altı saat mesafedeydi. Bk. BOA., Cevdet Dâhiliye Evrakı (*C.DH.*) 141/7017, 29 Zilhicce 1257/11 Şubat 1842.

13 Abdülatif Şener, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi (1839-1876)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara 1987, s. 27.

14 Mucize Ünlü, *Manastır Vilayeti'nin İdari ve Sosyal Yapısı (1873-1912)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun 1996, s. 11-15.

15 Manastır sancağının Serfiçe kazası. Bk. *M.V.S.*, H. 1292/M. 1875-1876, s. 63, 98; *M.V.S.*, H. 1293/M. 1876-1877, s. 61, 64, 92.

16 Kuzeyde İşkodra vilayetinden *Bar, Ülgün ve Podgoriçe* Karadağ'a verildi. Arnavutlar kayıplarına karşı Prizren Birliği'ni kurdu. Arnavutların tepkisine rağmen Osmanlı Devleti söz konusu toprakları terk etti. Bk. İlky Erken, *İşkodra Vilayeti'nin İdari ve Sosyal Yapısı (1876-1912)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun 2014, s. 33-39.

17 Bazı kaynaklarda Yenişehir sancağıdır. (Bk. BOA., Sadâret Mektubî Mühimme Kalemi Evrakı (*A.MKT.MHM.*) 401/16, 29 Şevval 1284/23 Şubat 1868.) Sancak merkezinin Yenişehir'e taşınmasıyla sancak için Tırhala yerine *Yenişehir* ve bazen de *Yenişehir-Tırhala* ifadesi kullanılmıştır. Bk. BOA., Şûrâ-yı Devlet Evrakı (Ş.D.) 2090/7, 22 Rabıulevvel 1298/24 Mart 1881; *Y.V.S.*, H. 1292/M. 1785-1876, s. 52.

18 Toprak kayıpları ve diğer yaptırımlarla karşılaşıldı. Yıllık vergi şartıyla Bulgaristan Emareti'nin kurulması; Sırbistan, Karadağ ve Romanya'nın bağımsızlıkları; Bosna Hersek'te muhtariyet idaresinin tesisi; Rusya'ya savaş tazminatı ödenmesi gibi şartlar 31 Ocak 1878 Edirne Mütarekesi ve ardından 3 Mart 1878'de Ayastefanos Antlaşması'yla imzalandı. (Bk. Mahir Aydın, "93 Harbi", *DİA*, C. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 499.) Rusya'nın avantajlı konumu Avrupa Devletleri'yle Balkanlar'daki yeni devletleri; Bulgaristan'ın geniş topraklarda teşkilî ise Avusturya'yı rahatsız etti. Yeni devletler umdukları toprakları alamadı. Bu nedenle Ayastefanos gözden geçirildi. 13 Haziran 1878'de Bismarck'ın başkanlığındaki Berlin Kongresi yine Osmanlı Devleti aleyhineydi. Sırbistan ve Karadağ'ın bağımsızlıkları tanınırken Avusturya Bosna Hersek'i işgal etti. Yunanistan'a toprak terki antlaşmaya eklendi. Kars, Ardahan ve Batum savaş tazminatı olarak Rusya'ya verildi. Bulgaristan ise kısmen Osmanlı Devleti'ne tabi kısımları bulunan üç bölgeye ayrıldı. Ayastefanos'la mukayese edildiğinde Bulgaristan toprakları azaldı. Bk. Ali İhsan Gencer, "Berlin Antlaşması", *DİA*, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 516-517.

Alasonya kazası dışında Yunanistan'a terk edilen topraklardan gelecek muhacirlerin iskani ve sınır güvenliğinin temini amacıyla Yenişehir kumandanı Halil Bey bazı önerilerde bulunmuştur. Bunlardan ilki çizilecek yeni sınırın Osmanlı tarafında *idâre-i örfiyye'nin*¹⁹ ilanı, ikincisi asayişin temini amacıyla Serfiçe sancağının teşkiliydi.²⁰

Halil Bey'in askerî ve idarî düzenleme önerileri teferruatlı bir şekilde merkez idarece incelenmiştir. Ancak Yunanistan'a terk edilen Yenişehir sancağının Osmanlı Devleti tarafında kalan Alasonya'nın irtibatlandırılacağı merkezle alakalı farklı değerlendirmeler mevcuttu.²¹ Prizren Kumandanı Derviş Paşa, Serfiçe mutasarrıflığının teşkiliyle Alasonya'nın buraya bağlanmasını uygun görmüştür. Derviş Paşa'nın Dâhiliye Nezareti'ne ilettiği beyanında sancak *Alasonya, Kozane, Cuma* kazalarıyla kaza idaresine konulacak *Karacaabad* nahiyesinin Serfiçe'ye rabtıyla teşkil edilecek ve Manastır vilayetine bağlanacaktı. Askerî açıdan Serfiçe'yle Alasonya arasındaki tahkîmatın gerekliliği de vurgulanmıştır.²² Alasonya'nın bağlanacağı idari birim teşkili düşünülen Serfiçe sancağıydı. Ancak Serfiçe sancağının Manastır ve Selanik vilayetlerinden hangisine bağlanacağı tartışmalıydı. Şûrâ-yı Devlet bölgeyle ilgili kişi ve kurumlardan görüşlerini istemiştir. Derviş Paşa'ya göre sancağın Manastır vilayetine ilhakı bölgede zaten askeri tahkimat yapılacağından uygundu. Harbiye Nezareti ise kararın mülkî olduğunu beyanla her iki vilayete de bağlanabileceğini belirtmiştir. Yenişehir kumandanlığının önerdiği idâre-i örfiyye ilanı Harbiye Nezareti tarafından da önerilmiştir. Ayrıca sancak hangi vilayete ilhak edilirse edilsin Osmanlı askerî heyetince Yunanistan'a yapılacak toprak terkenden evvel teşkili gerekli görülmüştür. Nitekim bu sayede Yunanistan tarafından gelecek *asayişe mugayir* hareketler önlenilecekti. Bu ifadeler üzerine Şûrâ-yı Devlet Dâhiliye Dairesi'ndeki görüşmelerde bulunmak üzere Harbiye Nezareti'nden bölgeye vakıf birisi görevlendirilerek bölge haritasıyla birlikte hazır bulunması istenmiştir.²³

Harbiye Nezareti'nin tezkiresi Şûrâ-yı Devlet Dâhiliye Dairesi'nde görüşülmüştür. Burada Yenişehir kumandanı Halil Bey'in Serfiçe'nin sancak merkezi teşkili önerisi üzerinde durulmuştur. Görüşmelerde Nafia Komisyonu üyelerinden Ahmed Rasim Paşa, Görice eski mutasarrıfı Aziz Paşa ve Erkân-ı Harbiye binbaşlarından İzzet Bey bulunmuştur. Erkân-ı Harbiye Dairesi'nce hazırlanan haritada *Alasonya* kazasıyla Görice sancağının *Bucat, Çarşamba, Kayalar, Sarıgöl*²⁴ kaza ve nahiyelerinin yakınlık ve münasebetleriyle irtibatlandırılacakları Serfiçe'nin mutasarrıflık sınırları gösterilmiştir. Ayrıca Yenişehir/Tırhala²⁵ mutasarrıflığının idari heyetiyle askeriye merkezinin de Serfiçe'ye nakliyle artan önemine binaen *müstakilen*²⁶ *idaresi* hususunda mazbata düzenlenmiştir. Ancak haritada *Bucat ve Çarşamba* açıklanmadığı gibi sancağa ilhakı düşünülen yerlerden hangilerinin kaza hangilerinin nahiyeye olduğu anlaşılmamıştır. Bu birimlerin Manastır ve Selanik vilayetlerine uzaklıkları, yıllık varidatlarıyla nüfusları da verilmemiştir. Buna, Şûrâ-yı Devlet mazbatasında özellikle dikkat çekilmiştir. Fakat sancağın teşkili Yunanistan'a toprak terkenden²⁷ evvel tamamlanmalıydı. Harbiye Nezareti'ne haritadaki eksikliklerin²⁸ giderilmesi

19 Sıkıyönetim anlamındaki kavram Osmanlı Devleti'ne 1876 Anayasası'nın 36. maddesiyle girmiştir. Rusya ile harbin devam ettiği sırada 30 Nisan 1877'de *Idâre-i Örfiyye Lâyhâsı* hazırlanmış ve 2 Ekim'de kanunlaşmıştır. Bk. Zekeriyâ Türkmen, "Dîvânîharp", *DA*, Ek-1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2016, s. 337-338.

20 *Serfiçe, Kozane, Naslıç, Balışte, Hurişte, Kesriye ve Kayalar'da* idâre-i örfiyyenin ilanı istenmiştir. Yenişehir kumandanlığı taleplerini Harbiye Nezareti vasıtasıyla Şûrâ-yı Devlet'e 26 Ocak 1881'de iletmıştır. Alasonya, bu sancağa bağlanacaktı. Serfiçe'nin hâlihazırda askeri firka merkezi bulunması, gelişmeye açık bir kasaba olması ve Yunanistan hududuna yakınlığı, askerî açıdan gerekli yolların da inşasıyla öneminin artması bu talepte etkiliydi. Yani Serfiçe, sancak merkezi yapılmaya Karaferye'den daha uygundu. Şûrâ-yı Devlet Dâhiliye Dairesi'ne nakledilen görüşler tahkikat ve müzakerelerle şekillenmiştir. Bk. BOA., ŞD. 613/38, 13 Ramazan 1298/9 Ağustos 1881.

21 Adliye Nezareti'nin sancağın adliye teşkilatının zamanında tesisi amacıyla Alasonya'nın nereye ilhak edileceğini sorması bunu gösterir. Bk. BOA., ŞD. 2447/9, 14 Recep 1298/12 Haziran 1881.

22 Alasonya'nın Üsküp ve Manastır'a uzaklığı bunda etkiliydi. Bk. BOA., ŞD. 2447/9, 9 Haziran 1297/21 Haziran 1881.

23 Erkân-ı Harbiye Binbaşlarından İzzet Bey görevlendirilir. Bk. BOA., ŞD. 2447/9, 29 Recep 1298/27 Haziran 1881, 10 Şaban 1298/8 Temmuz 1881, 24 Şaban 1298/22 Temmuz 1881, 13 Temmuz 1297/25 Temmuz 1881, 2 Ramazan 1298/29 Temmuz 1881.

24 *Sarıgöl nam-ı diğer Çarşamba* ifadesi kaynaklarda geçer. (Bk. Karal, *a.g.e.*, s. 13.) Sancağın teşkilinde neden ayrı belirttikleri açık değildir.

25 Tırhala, Yunanistan sınırında bulunduğundan Yanya'dan alınarak Selanik'e bağlanır. (Bk. BOA., Sadâret Mektubî Kalemî Umum Vilâyet Evrakı (A.MKT.UM.) 406/20, 1 Zilkade 1276/21 Mayıs 1860.) Yunanistan tehlikesi nedeniyle merkezle hızlı haberleşmesi için müstakil idaresi kararlaştırılır. Yanya vilayetinden askerî bakımdan ayrılan Tırhala mülkî ve adlî bakımdan da ayrılarak müstakil idarenin faydalarına dikkat çekilir. (Bk. BOA., Hariciye Nezâreti Tercüme Odası Evrakı (HR.TO.) 205/14, 14 Mayıs 1878.) 1879 yılı içinde müstakil sancaktır. Bk. BOA., ŞD. 2088/45, 19 Rabiülevvel 1296/13 Mart 1879.

26 Müstakil sancakların teşkiline 1852 tarihli fermanla başlandı. Merkezle doğrudan iletişim kuran ve uygulamanın başladığı dönemde bir eyalet idaresinde bulunmayan livalarda idareci kaymakam değil mutasarrıftı. Bk. Selda Kılıç, "Tanzimat'ın İlanından 1864 Düzenlemesinin Uygulanmasına Kadar Geçen Dönemde Valilik Kurumu", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 28, S. 45, Ankara 2009, s. 50, 52.

27 Yenişehir Kumandanı Hidayet Paşa 29-30 Ağustos 1881'de ikinci ve dördüncü, 14 Eylül 1881'de beşinci mıntkaların tahliyesinin tamamlandığını Harbiye Nezareti'ne bildirir. Bk. BOA., Yıldız Parakende Evrakı Askerî Maruzât (Y.PRK.ASK.) 8/40, 19 Ağustos 1297/31 Ağustos 1881, 2 Eylül 1297/14 Eylül 1881.

28 Şûrâ-yı Devlet Dâhiliye Dairesi'ndeki çalışmalar Serfiçe'ye ilhak edilecek yerlerle alakalı eksikliklerin giderilmesiyle sürdü. Lakin bu amaçla düzenlenen pusulada *Bucat, Kayalar ve Sarıgöl* için yine bilgi yoktur. Bk. BOA., ŞD. 2447/9, 8 Şevval 1298/3 Eylül 1881.

için iki gün verilmiştir.²⁹ Serfiçe mutasarrıflığının teşkili çalışmaları 1881 Ocak-Eylül arasında sürmüştür. Bu süreçte sancağın teşkili gerekçeleri, merkezinin tespitiyle bağlanacağı vilayet görüşülmüştür. Serfiçe'nin sancak teşkili sebeplerinden Yunanistan hududuna yakınlığı ve askerî önemi onun bir vilayete bağlanmadan müstakilen idaresini gerektirmiştir.³⁰ Ancak bu karara rağmen sancağın mülkî merci ve sınırlarında anlaşmazlık sürmüştür. Böylece Eylül 1881 itibarıyla sancağın mülki teşkilatı teferruatlandırılmıştır.³¹

Şûrâ-yı Devlet Dâhiliye Dairesi'nin 16 Ağustos 1881 tarihli mazbatasında Serfiçe'nin müstakilen idaresi kararından irâdenin sâdir olmasına değin mülki taksimattaki eksiklikler giderilmiştir. Mazbatada Tırhala-Yenişehir sancağı yerine *Alasonya, Bucat, Çarşamba, Kayalar ve Sarıgöl* kaza ve nahiyelerinin ilhakıyla müstakil Serfiçe sancağının kurulacağı bildirilmiştir. Mazbata ve haritadaki bu yerlerden hangilerinin kaza hangilerinin nahiye olduğu, nüfuslarıyla gelirlerini öğrenmek amacıyla Hazine'ye ve Divan-ı Hümayun'a müracaat edilmiştir. Böylelikle Görice'ye tabi Naslıç kazasıyla Selanik vilayetinin Vodine kazasının ve *Ustrove* nahiyesinin dağ köylerinden mevkie uygunları Serfiçe'ye bağlanacaktı. Ardından Manastır vilayeti, Halil Bey ve Derviş Paşa'yla gerçekleşen yazışmalarla durum yeniden Şûrâ-yı Devlet'te değerlendirilmiştir. Dâhiliye Dairesi'ndeki müzakerelerle yeni bilgilere ulaşılmıştır. Manastır vilayetinin 4 Eylül 1881 tarihli telgrafından *Serfiçe, Naslıç, Kozane ve Cuma* kazalarında nahiye bulunmadığı anlaşılmıştır. Selanik vilayetinin 5 Eylül 1881 tarihli telgrafında *Ustrove* nahiyesinin nüfus ve gelirleri belirlenmiştir. Yenişehir mutasarrıflığının telgrafıyla Alasonya kazasında nahiye bulunmadığı görülmüştür. Böylelikle sancağın istatistik cetveli değerlendirilerek Tablo 1 düzenlenmiştir.³²

Tablo 1: Serfiçe Sancağının İdari Birimleri Hakkında Bazı Bilgiler

Kaza-Nahiye	Mesafe/Saat		Nüfus		Yıllık Varidat
	Manastır'a	Selanik'e	Müslüman	Gayrimüslim	
Serfiçe	25	26	Dört kaza dâhilinde Müslüman, Ulah, Bulgar ve Rum toplam 50.429 kişi vardır.		Dört kazanın* yıllık varidatı 6.790.911 kuruştur.
Naslıç**	19	30			
Kozane	20	24			
Cuma (Kayalar)	15	23			
Alasonya	32	28	900	8.000	3.200.000
Ustrove (Nahiye)	Belirtilmemiştir.		3.189	2.251	880.604***
Toplam			Karaferye, Vodine ve Grebene kazalarından alınacak köyler ve Vençe nahiyesi olmadan sancağın nüfusu 64.769'dir.		Karaferye, Vodine ve Grebene'den alınacak köyler ve Vençe olmadan 10.829.525'dir.

Halil Bey'e göre Alasonya kazası 65 köy ve çiftlikten ibaretti. Köylerden daha önce müdürlükle idare edilen *Domnik* ile 700'e yakın haneli *Livadiye* ve Yunanistan hududuna yakın *Deşkat'ta* nahiye teşkil edilmeliydi. Ayrıca Yunanistan'a terk edilen Tırhala sancağından Osmanlı Devleti tarafındaki köy ve çiftliklerin nüfus ve gelirleri ilgili defter temin edilemediğinden verilememiştir.³³ Ancak Halil Bey Osmanlı topraklarına göç edecek Müslüman ahaliyle sancağın nüfusunun artacağını öngörmüştür.³⁴ Halil Bey gibi Derviş Paşa ile Yenişehir Müstahkem Mevki' Kumandanı Hasan Paşa'nın sancağa dair tespitleri bulunduğu Şûrâ-yı Devlet Dâhiliye Dairesi'ndeki

29 Yenişehir kumandanlığı, şimendifer hattına ve denize yakınlığından sebeple Karaferye'nin sancak merkezi olabileceğini zikretse de burasının Yunanistan sınırına uzaklığından uygun olmadığını eklemiştir. Bk. BOA., ŞD. 2447/9, 20 Ramazan 1298/16 Ağustos 1881.

30 Müstakil mutasarrıflıkların teşkili gerekçelerinin başında ilgili sancağın ilhak edilmesi muhtemel eyalet/vilayet merkezine uzaklığı gelmekteydi. Canik'in Trabzon'dan, Kocaeli'nin Hüdavendigar'dan idaresi coğrafi konumları düşünüldüğünde zordu. Bunun yerine müstakilen idareleri halinde merkez idareyle iletişimleri daha hızlı olabilecekti. Bk. İlkay Erken, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kocaeli Sancağının İdari Yapısı", *Türkiyat Mecmuası*, C. 25/Güz, 2015, s. 209, 221.

31 BOA., İrâde Meclis-i Mahsus (İ.MMS.) 70/3254, 23 Şevval 1298/18 Eylül 1881.

32 BOA., İ.MMS. 70/3254, 23 Şevval 1298/18 Eylül 1881.

* Kozane ile Çarşamba'nın varidatı 1.482.016 kuruştur. Bk. BOA., ŞD. 2447/9, 8 Şevval 1298/3 Eylül 1881.

** Lapçıste/Lapcichta (Bk. Şemseddin Sami, *Kâmûsü'l-A'lâm*, C. 6, Mihran Matbaası, İstanbul 1898, s. 4544.), Lapsista/Lapsiste (Bk. Ali Tevfik, *Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, Kasbar Matbaası, İstanbul 1318, s. 105, 111.), Lepsista (Bk. Ali Tevfik, *Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, Kasbar Matbaası, Dersaadet 1312, s. 29.), Anaslitzta (Bk. Ali Saib, s. 89.) imlâlarıyla görülmektedir.

*** Bir başka pusulada Ustrove'nin varidatı 855.250'dir. Bk. BOA., ŞD. 2447/9, 8 Şevval 1298/3 Eylül 1881.

33 Halil Bey Osmanlı tarafındaki üç Ulah köyünde 1500 kişinin yaşadığını nakleder. Yunanistan'a terk edilen arazideki Ulahlar çoban olduğundan nüfuslarının tespiti zordu. Fakat sayıları 1000'e yakındı. Terk edilen yerlerdeki gayrimüslimlerin ne kadarının Rum ne kadarının Ulah olduğu bilinmemekteydi. Bk. BOA., Hariciye Nezareti Tahrirat (*HR.TH.*) 40/27, 13 Eylül 1297/25 Eylül 1881.

34 BOA. ŞD. 2447/9, 24 Ağustos 1297/5 Eylül 1881; BOA., İ.MMS. 70/3254, 23 Şevval 1298/18 Eylül 1881.

görüşmelere davet edilmişlerdi. Burada Harbiye Nezareti'nin düzenlediği yeni harita üzerinde çalışılmıştır. Böylece *Bucac ve Çarşamba'nın* önceki haritaya yanlışlıkla eklendiği anlaşılmıştır. İzzet Paşa'nın ikinci defa sunduğu harita ve Şûrâ-yı Devlet nezaretindeki tahkikata göre *Sarıgöl, Karacalar, Bucac ve Kayalar* köylerinin genel adı *Kayalar Cuma* idi. Serfiçe'ye bağlanacak *Alasonya, Naslıç, Cuma ve Kozane* kazalarıyla bunların nahiyeleri kısmen belirlenmiştir. Halil Bey'in açıklamalarında *Alasonya'da Domnik, Livadiye ve Deşkat* nahiyelerinin teşkiliyle 2000'e yakın nüfuslu *Seçişte* köyü de nahiyeye tahvilen *Naslıç'e* bağlanacaktı. *Karaferye ile Vodine* kazalarının Serfiçe'ye yakın dağ köyleri birleştirilecekti. Böylece teşkil edilen *Karacalar ve Ustrove* nahiyeleri Cuma kazasına raptedilecekti. *Çarşamba* nahiyesinin Kozane'den idaresi sürecekti. *Vençe* nahiyesi Grebene'den ayrılacak, *Vonçe* adıyla ayrıca teşkil edilen nahiyeye Grebene'de kalacaktı. Böylece sancağın *Serfiçe Alasonya, Kozane, Naslıç, Cuma* kazalarıyla; *Domnik, Livadiye, Deşkat, Seçişte, Karacalar, Ustrove, Çarşamba*, nahiyelerinden ibaret mülki taksimatı belirtilmiştir.³⁵

İdari sınırları kısmen belirlenen müstakil Serfiçe sancağının mutasarrıflığına Halil Bey³⁶ uygun görülmüştür. Halil Bey daha detaylı değerlendirmesinde sancak merkezi olarak Serfiçe'yi tercihle birlikte bazı düzenlemelere ihtiyaç duymuştur. Sancağa *Grebene*³⁷ kazasıyla birlikte *Vençe* nahiyesi ve Karaferye'den *Katrin* nahiyesi irtibatlandırılmıydı. Ayrıca Grebene ve Alasonya kazalarının bazı köyleriyle Yenişehir kazasının *Derelü* nahiyesinin Osmanlı Devleti tarafındaki dört köyüne Alasonya ve Karaferye kazalardan münasip köyler eklenerek sancağın denizle irtibatı sağlanmak üzere *Katrin* nahiyesi kaymakamlığa tahvil edilmeliydi. Halil Bey bu değişikliklerden önce nahiyeye teşkiline dair ifadelerde bulunduğu *Deşkat'ta* kaymakamlık tesisinin gerektiğini belirtmiştir. Harbiye Nezareti'nin de değerlendirmeleriyle sancağın mülki taksimatı belirlenmiştir. *Domnik, Livadiye ve Deşkat* nahiyeleri Alasonya'ya; *Seçişte* nahiyesi Naslıç'e; Karaferye ve Vodine kazalarının Serfiçe'ye bakan dağ köylerinin raptıyla kurulacak *Karacalar ve Ustrove* nahiyeleri Cuma kazasına; *Çarşamba* nahiyesi Kozane'ye; Grebene'nin kuzeybatısındaki *Vençe* nahiyesinin yerine *Vonçe* namıyla bir nahiyenin teşkiliyle Grebene'ye ilhakı uygun görülmüştü. Halil Bey'in işaret ettiği *Deşkat'ın* Serfiçe sancağının teşkili sırasında ya da sonradan kaymakamlık teşkili; Yenişehir, Karaferye ve Alasonya kazalarından Osmanlı sınırında kalan köy ve çiftliklerin birleştirilmesiyle kaymakamlık yapılacak *Katrin* nahiyesinin Serfiçe'ye ilhakı Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmiştir.³⁸

Yunanistan'la çizilen yeni hududa yakın yerde kurulacak sancak Yanya, Manastır ve Selanik vilayetlerinden alınan yerlerle Yunanistan'a terk edilen Tırhala/Yenişehir sancağının Osmanlı Devleti tarafındaki birimlerinden oluşmuştur. Serfiçe'nin müstakil idaresinin gerekçesi mevkie Yunanistan'a terk edilen Tırhala sancağının hemen yanında bulunmasından doğan askeri önemi idi. Sancağın müstakil idaresi Yunanistan'la yaşanması muhtemel askeri sürtüşmelerde adı geçen vilayetlerle ayrı ayrı muhabere ihtiyacının giderilmesi ve hızlı hareket edilmesi açısından önemliydi. Yine Yunanistan'a bırakılan mahallerden Osmanlı topraklarına hicret edeceklerin iskânlarına müsait yerlerin yakınında bulunduğundan bu tasarruf gerekli görülmüştür. Yenişehir sancağının mahkeme ve heyetleri de Serfiçe'ye nakledilmiştir. Bu süreçte Yenişehir kumandanlığına görevlendirilen Hidayet Paşa, sancağın sınırlarında Halil Bey'in beyanlarındaki *Deşkat'ı* saymamıştır. Böylelikle *Grebene, Naslıç, Cuma (Kayalar), Kozane, Alasonya* kazalarıyla *Katrin* nahiyesinin birleştirilerek mutasarrıflığın bir an evvel teşkilini istemiştir. Hidayet Paşa'ya göre askerî ve mülkî işlerin iyi idaresi için öncelikle sancağın teşkili gerekiyordu. Fakat Derviş Paşa, sancakta nüfus sayımı sonlanmadığından nüfus miktarının anlaşılamayacağını ve redif bölüğüyle tabur teşkilinden evvel mülkî teşkilatın teşkilinin faydalı olmayacağını düşünmekteydi.³⁹ Sancağın teşkiline duyulan ihtiyaç üzerinde

35 Mazbatadaki haritada Serfiçe'ye rabtı beyan edilen *Karacaabad* yoktur. Burasının nahiyeye mi köy mü olduğu Manastır ve Selanik vilayetleriyle Derviş Paşa'dan sorulmuştur. Derviş Paşa'nın 21 Haziran 1881 tarihli telgrafındaki *Karacaabad* aslında *Karacalar* nahiyesiydi. (Bk. BOA., ŞD. 2447/9, 23 Ağustos 1297/4 Eylül 1881.) Haritada *Çarşamba ve Bucac* da bulunmaz. Dahiliye Dairesi'ndeki görüşmelerle *Sarıgöl, Karacalar, Bucac, Kayalar'ın* tamamı *Kayalar Cuma* kazası şeklinde anıldığından bu eksiklik olarka görülmemiştir. Grebene Yanya; Katrin ise Selanik vilayetindeydi. Bk. BOA., İ.MMS. 70/3254, 23 Şevval 1298/18 Eylül 1881, 19 Zilkade 1298/13 Ekim 1881.

36 Yenişehir Müstahkem Mevkî Kumandanı Halil Bey'in yerine Hasan Paşa ve ardından Hidayet Paşa tayin edilmiştir. Müstakil Serfiçe mutasarrıflığına bölgede kumandanlık yapmış Halil Bey'in tayini sancağın teşkili gerekçelerinden asayiş ve güvenliğin temini ile uyumluydu.

37 Ali Saib, a.g.e, s. 89.

38 Serfiçe eskiden gelişmiş bir şehir iken halihazırda 612 hane ve 1300 kişiden ibaretti. Serfiçe *havasının, suyunun ve bulunduğu mevkiin gelişmeye müsaitliğiyle* sancak merkezi olabilirdi. *Deşkat* köyü Yunanistan hududundaydı ve 600'ü aşkın hanesi vardı. Tırhala kazasından Osmanlı tarafında ikisi boş 15 çiftlikle üç köyde tamamı Hristiyan 1500 kişi mevcuttu. Bunların sekiz saat uzaklıktaki Alasonya'dan idaresi zordu. *Mevkien ehemmiyeti ve münasebeti* sebebiyle sayılan 18 köy ve çiftliğe Alasonya'dan iki, Serfiçe'den bir, Grebene'den beş ki toplamda 26 köy ve çiftlik birleştirilerek *Deşkat'ta* kaymakamlık kurulmalıydı. Bk. BOA., İrâde Dâhiliye (İ.DH.) 1295-2/101950, 8 Eylül 1297/20 Eylül 1881; BOA., İ.MMS. 70/3254, 1 Zilkade 1298/25 Eylül 1881.

39 Yenişehir mutasarrıflığındaki memurların Serfiçe'ye nakliyle teşkili istenen nahiyelere gerekli memuriyetlerin tespit ve tayinleri Dâhiliye ve Maliye Nezaretleri'ne iletilmiştir. Sancağın kazaları ve bunlarla irtibatlandırılacak nahiyelerin ve köylerin idari birimlerle kontrolüyle bahsedilen tayinlerde sancak idaresine müsaade edilmiştir. Sıralanan idari tasarruflar sınırın düzenlenebilmesi için teşkili istenen sancağa duyulan ihtiyaçtı. Halil Bey'in sıraladığı idari birimlerle karşılaştırıldığında *Katrin ve Deşkat'ın* mülki konumları farklıydı. Derviş Paşa sancağın askeri teşkilatını öncelikli görüyordu. Bk. BOA., İ.DH. 1295-2/101950, 8 Eylül 1297/20 Eylül 1881, 27 Şevval 1298/22 Eylül 1881, 11

birleşildiği halde mülki teşkilatın mı askeri teşkilatın mı öncelikle tesisinin gerektiği tartışılmıştır. Sancak sınırlarıyla ilgili farklılıklar bulunsa da genel olarak benzerdi. Böylece sancağın idarî, askerî ve adlî teşkilatının tesisinde Yunanistan'a terk edilen Yenişehir/Tırhala sancağı görevlilerinin Serfiçe'ye nakliyle hızlı ve pratik bir çözüm izlenmiştir. Sancağın teşkili irâdesinin sâdir olması ilgili görüşmelerin başlamasından 10 ay kadar sonrasında 23 Ekim 1881'e tesadüf eder. Bu tarihte müstakil Serfiçe sancağı teşkil ve Halil Bey mutasarrıf tayin edilmiştir.⁴⁰

Harita 1: Serfiçe Sancağının Sınırları.⁴¹

2. SANCAĞIN TEŞKİLİ ARDINDAN YAPILAN DÜZENLEMELER

Müstakil Serfiçe sancağının teşkili ve Halil Bey'in mutasarrıf tayini sonrası idari düzenlemelere girişilmiştir. Sancakta Umum Fevkalâde Kumandanlığı'nın teftişi ardından Halil Bey ihtiyaçlarını listelemiştir. Burada teşkili gereken idari birimlerin isimleriyle nasıl teşkil edilecekleri belirtilmiştir. Halil Bey'in görüşleri sadece idari teşkilatla değil, inzibat, adliye, nafia, tapu ve evkâf işleriyle de ilgiliydi.⁴²

Halil Bey sancağın mülki yapısına dair ifadelerinde öncelikle sancağın idari sınırlarını ortaya koymuştur. Sancak, Yenişehir sancağından *Alasonya*, Manastır vilayetinden *Nasliç*, *Kozane* ve *Cuma* kazalarıyla Yanya vilayetinden *Vençe* nahiyesinin ilhakıyla teşkil edilmiştir. Sancağın teşkili sırasında düzenlenen *Deşkat*, *Domnik* ve *Livadi* nahiyeleri bunlara eklenmiştir. Daha önceden bu nahiyelerin *Alasonya*'dan idareleri istenmiştir. Ancak *Deşkat* ve *Domnik* *Alasonya*; *Livadiye* ise Serfiçe'ye raptedilmiştir. *Nasliç* kazasında münasip köylerin irtibatıyla *Seçişte* nahiyesi kurulmuştur. Yanya'dan tefriken sancağa katılan *Vençe* ile ayrıca teşkil edilen *Karacalar* nahiyeleri *Kozane*'ye bağlanmıştır. *Cuma* kazasının bazı köyleriyle *Karaferye* ve *Vodine* kazalarının dağ köyleri birleştirilerek kurulan *Katranca* nahiyesi *Cuma* kazasıyla irtibatlandırılmıştır. Halil Bey'in önerdiği düzenlemelerden ilki *Cuma*

Eylül 1297/23 Eylül 1881, 1 Zilkade 1298/25 Eylül 1881, 29 Eylül 1297/11 Ekim 1881.

40 BOA., İ.MMS. 70/3254, 19 Zilkade 1298/13 Ekim 1881, 29 Zilkade 1298/23 Ekim 1881.

41 Bu harita (Bk. BOA., İ.MMS. 70/3254, 3 Zilkade 1298/27 Eylül 1881.) ayrıca Şûrâ-yı Devlet mazbatasındadır. (Bk. BOA., İ.DH. 1295-2/101950, 18 Eylül 1881.) İdari birimlerden bazıları başka haritadan eklenmiştir. (Bk. BOA., HRT.h. 1820, ty.) Sancak *Grebene*, *Katrin*, *Kesriye* kazaları ile Selanik, Manastır ve Yanya vilayetleriyle çevrilidir.

42 Adliye teşkilatında nahiyelerde birer sandık emini istihdamıyla 500 kuruş maaşla mahkeme reisi ve ikişer azadan müteşekkil mahkemeler gerekiyordu. Ayrıca Tırhala sancağındaki mahkemelerin istinafi evvelden Selanik'teydi. Müstakil bir sancağın adliye işlerinde mercinin başka bir vilayette bulunması ulaşım şartları dikkate alındığında ahalice ve idarece müşkilata nedendi. Bu yüzden Serfiçe'de istinaf mahkemesi açılmıyordu. Sancaktaki vakfiyelerden hazineye cüzi miktar gelir elde edildiğinden bunun artırılması için 400 kuruş maaşla bir evkâf müdürü, 200 kuruş maaşla bir kâtip istihdam edilmeliydi. Nahiyelerdeki ferağ ve intikal işlemleri için memur bulunmadığından ahali işlerini adi senetlerle halletmekteydi. Böylece tapu hasılatı düşüyordu. Her nahiyeye 200 kuruş maaşla birer vukuat kâtibinin tayiniyle bu artırılabilir. Tahriyat memurlarının maaşlarının azlığı memur teminini zorlaştırdığından kaza kâtiplerine 250, nahiyeye kâtiplerine 200 kuruş tahsisi istenmişti. Bk. BOA., Y.PRK.ASK. 10/57, 27 Safer 1299/18 Ocak 1882.

kazasıyla ilgiliydi. Cuma kazasına yakınlıkları ve irtibatları sebebiyle Manastır'ın *Kayalar* nahiyesinden on köyün Ustrove Gölü gerisindeki *Hurivec* köyüne bağlanarak burada nahiye teşkilini istemiştir. Ancak Halil Bey bu girişiminin neticelenmediğini Umum Fevkalâde Kumandanlığı'na iletmiştir.⁴³

Halil Bey sancağın teşkili çalışmalarında vurguladığı sancağın denizle irtibatının sağlanması meselesine yeniden değinerek Katrin nahiyesinin Serfiçe'ye ilhakı ve kaymakamlık teşkilini gündeme getirmiştir. İncekara Nehri gerisinde kalarak Yunanistan'a terk edilen *Derelü* nahiyesinden Osmanlı topraklarında kalan köyler Katrin'le irtibatlandırılarak *Katrin* kaymakamlığa dönüştürülecekti. Ayrıca 300 haneli *Kalender* köyünün nahiye teşkiliyle *Katrin'e* irtibatını istemiştir. Serfiçe'ye ilhakı istenen diğer kaza Yanya dâhilindeki *Grebene*'ydi. Talebini sancağın teşkili ardından, 17 Kasım 1881'de nezarete iletmiştir.⁴⁴

Tablo 2: Teşkili Sonrası Sancağın Mülki Taksimatı.⁴⁵

Kaza	Nahiye
Serfiçe	Livadiye
Alasonya	Deşkat, Domnik
Cuma	Katranca
Kozane	Vençe, Karacalar
Nasliç	Seçişte

Sancağın malî işlerinde de düzenlemeler yapılmıştır. Maliye Nezareti'nin hazırladığı cetvel Sâdaret'e gönderilmiştir. Defterde hâlihazırda idari birim olarak mevcut yerlerle sancağın teşkiliyle yapılan değişiklikler görülmektedir. Söz konusu idari birimlerin 1881'de sarfı planlanmış giderlerine 1882'de 3440 kuruş ilaveyle sancağın malî durumu hallolmaktaydı. Cetvele göre sancağın *Alasonya*, *Nasliç*, *Cuma*, *Kozane* kazalarının eski ve yeni kaymakam maaşları 1250'şer; *Livadiye*, *Deşkat*, *Domnik*, *Seçişte*, *Katranca*, *Karacalar* nahiyelerinin müdür maaşları 560'ar kuruştur.⁴⁶ Bunun ilgili mali yıl için yapılacak kesin hesapta icabına bakılmak üzere 1882 bütçesine havalesi Dâhiliye Nezareti tezkiresinde sunulmuştur.⁴⁷ Sancağın maliye ve şer'iyye teşkilatı maaşları da hesaplanmıştır.⁴⁸ Böylece sancağın idaresinde aksaklık yaşanmaması için bütçesi hızla düzenlenmiştir.

Bunun ardından sancağın sınırlarının gözden geçirilmesi talepleri⁴⁹ neticelendirilmeye çalışılmıştır. Sancağa ilhakı düşünülen *Katrin* ve *Grebene* ile ilgilenilmiştir. Selanik'ten tefriken Serfiçe'ye ilhakı istenen *Katrin*'in Yenişehir kazasından geriye kalan köylerle Alasonya ve Karaferye kazalarının münasip köylerinin birleştirilerek kaymakamlık teşkili Selanik vilayetinin de cevaplarıyla birlikte Şûrâ-yı Devlet Dâhiliye Dairesi'ne havale edilmiştir. Serfiçe'nin denizle irtibatı bakımından Katrin'in önemi bir kez daha vurgulanmıştır. Ayrıca halihazırda Katrin nahiyesinin *idâre-i rüsumiye* ve *idâre-i askerîye* merkezi Serfiçe'deydi. Katrin'in kaymakamlığa tahvili ve Serfiçe'ye ilhakı güvenliğin teminini sağlayacaktı. Eşkıyalık faaliyetlerinin önlenmesi ve asayişin temini maddesi Yunanistan'a terk edilen yerlerden *Derelü* nahiyesinin beri taraftaki köyleriyle Karaferye ve Alasonya kazalarının mevki ve mesafece müsait köylerinin birleştirilerek 71 köyün Katrin'e irtibatıyla mümkündü. Ayrıca Katrin'e altı saat mesafede, 350 haneli *Kalender* köyüne nahiye heyetinin tayini istenmiştir.⁵⁰ Şûrâ-yı Devlet kararına Katrin'in

43 BOA., Y.PRK.ASK. 10/57, 27 Safer 1299/18 Ocak 1882.

44 Serfiçe'ye 12; Yanya'ya 24 saat uzaklıktaydı. Ahali Meçova'dan aşılması zor geçitlerle Yanya'ya ulaştığından burasının Serfiçe'ye irtibatı uygundu. Bk. BOA., Y.PRK.ASK. 10/57, 27 Safer 1299/18 Ocak 1882.

45 BOA., Y.PRK.ASK. 10/57, 27 Safer 1299/18 Ocak 1882.

46 Vençe nahiye müdürünün 480 kuruş maaşı Serfiçe'de 560 kuruştur. Tahrirat kalemi görevlilerinin eski ve yeni giderleri aylık 5150; meclis idare kâtiplerinin giderleri 1340 kuruştur. 9000 kuruş mutasarrıf maaşıyla sancağın aylık gideri 24.440'tır. Bu miktar sancağın müstakil idaresi öncesinde 21.110'du. Bütçeye 3.440 kuruş ilave edilmeliydi. Bk. BOA., İ.DH. 852/68280, 8 Mart 1297/20 Mart 1882.

47 BOA., İ.DH. 851/68280, 22 Cemazeyilevvel 1299/11 Nisan 1882.

48 Aylık 18.212 kuruşa ihtiyacı vardı. Şûrâ-yı Maliye'ye göre sancağın teşkilinden evvel bu giderler 8.462 kuruştur. Fazladan 9.749 kuruşa ihtiyaç vardı. Bunun 1882 bütçesinde halli istenmişti. Bk. BOA., İ.DH. 853/68409, 4 Cemazeyilahir 1299/23 Nisan 1882.

49 Sancağın teşkilinde Halil Bey (Bk. BOA., İ.DH. 1295-2/101950, 8 Eylül 1297/20 Eylül 1881.), Hidayet Paşa (Bk. BOA., İ.DH. 1295-2/101950, 11 Eylül 1297/23 Eylül 1881) ve Harbiye Nezareti (Bk. BOA., İ.MMS. 70/3254, 1 Zilkade 1298/25 Eylül 1881.) Katrin'in Serfiçe'den idaresini belirtmiştir. Sancağın teşkiliyle Halil Bey bunu Dâhiliye Nezareti'ne iletmiştir. Bk. BOA., Y.PRK.ASK. 10-57, 27 Safer 1299/18 Ocak 1882.

50 Selanik vilayeti bunu olumlu karşılar. Ancak Katrin nahiyesinin *Letmone*, *Leftokarye*, *Iskotina*, *Banalimona* köyü muhtarları Selanik'te kalmak isteyince yeniden tahkikat yapılır. Yenişehir mevki' eski kumandanı Hasan Paşa'ya başvurulur. Hasan Paşa Selanik'te kalmak isteyenlerin zaten bölgede huzursuzluk çıkarırlar olduklarını bildirir. Selanik vilayeti, Karaferye ve Serfiçe sancak meclisleriyle Yenişehir kumandanlığının konuyla ilgili aksi beyanı olmamıştır. Katrin'in Selanik'le irtibatının sürmesi talebi reddedilmiştir. Katrin kaza heyetinin teşkili ardından bazı hanenin ve emlak-ı sairenin gerektiği gibi tapuya kaydedilmediği ve çiftlik ahalisinden bazılarının birtakım *arâzi-i emîriyyeyi* zabt ettikleri anlaşılmıştır. Yapanlar Selanikli birkaç kişiydi. Mevcut durumun sonlanmasını istemeyenler Katrin nahiyesinin kaymakamlığa tahviliyle Serfiçe'ye

kaymakamlığa tahvili ve *Kalender* nahiyesinin teşkiliyle Serfiçe'ye irtibatlarının hem asayişin temini hem de ticarî ve idarî açıdan yararları kaydedilmiştir. Hangi idari birimden hangi köy ve çiftliklerin Katrin'e bağlanacağını gösterir defter mazbataya eklenmiştir.⁵¹

Tablo 3, bahsedilen defterden düzenlenmiştir. Defterde bazı iskeleler müstakil, bazıları yakın/bağlı buldukları köyle birlikte belirtilmiştir. Harap haldeki köylerle kulübeler de hesaplanınca kazadaki yerleşim birimlerinin toplamı 71'dir. Şûrâ-yı Devlet Dâhiliye Dairesi tarafından Serfiçe ve Karaferye sancaklarıyla Selanik vilayetinin beyanları dikkate alınarak düzenlenen mazbatada Katrin'in kaymakamlığa ve *Kalender*'in nahiyeye tahvili hakkındaki irâde 19 Temmuz 1882'de sâdir olmuştur.⁵² Böylece 1701 hane ve 71 yerleşim biriminden ibaret Katrin kaymakamlığı sancağa bağlanmıştır.⁵³

Tablo 3: Kaza Teşkilinde Katrin'e Bağlanan Köy ve Çiftlikler.

Kaza	Köy-Çiftlik	Hane	Köy-Çiftlik	Hane
Karaferye Kazasından Tefriken Katrin'e İlhak Edilen	Viromeri Ç.	25	Kokove K.	100
	Kozyos Ç.	30	Darhiko Ç.	35
	Çetros Memlehası ve İskelesi*		Boştani Ç.	35
	Çetros Ç.	40	Dranişte K.	140
	Leftehor Ç.	15	Rantiya Ç.	35
	Leftehor İskelesi**		Eskotran Ç.	35
	Kalender K.	350	Kramit Ç.	15
	Minalik Ç.	100	Planca Ç.	20
	Libanove K. ve Kulübe.	100	Kolofer Ç.	25
	Milove Ç.	35	Heranosı Ç.	20
	Sadina Ç.	20	Ahbat Çift.	40
	Baraki K.	15	Dolceste Ç.	25
	Esfitce Manas. ve Ç.	30	Ebnekastovo Ç.	25
	Mefarayreki Manas.	20	Palat Ç.	5
	Küçük Milo Ç.	15	Konlot Ç.	20
	Kostaniye Ç.	15	Barbat Ç.	20
	Radan Ç.	15	Gracal Ç.	35
	Palonşatan Ç.	35	Aynasil Ç.	25
	Budha Ç.	15	Küçüklabor Ç.	15
	Bordirco Çift. ve Manas.	60	Loncoyosı Ç.	20
Fedame Ç.	20	Terhoclove Ç.	10	
Brasiçe Ç.	30	Braze K.	Harap	
Esporlane Ç.	30	Madrodatkil K.	Harap	
Vemove K.	30	-	-	

rabından memnun değillerdi. Katrin'in Selanik'e iadesi için ahaliyi tahrik etmişlerdi. Bu durumun asayişin teminini ve düzenlemelerin hayata geçirilmesini sekteye uğratacağı, Katrin'den Serfiçe'ye inşası düşünülen yolun da layıkıyla inşasını önleyeceğinden dikkat edilmesi istenir. Bir yıl geçmeden Katrin'in yeniden Selanik'e ilhakı talebi Şûrâ-yı Devlet Dâhiliye Dairesi'nde tanzim olunan 26 Aralık 1882 tarihli mazbatasıyla reddedilir. Katrin'in Serfiçe'den idaresinin devamını, bahsedilen kişilerin zabt ettikleri emlak, hane ve çiftliğin usulüne göre kaydını Şûrâ-yı Devlet istemiştir. Katrin'in Serfiçe'den idaresinin devamındaki ısrar Katrin yolunun önemindedir. Bu yol ticaret ve ihtiyaç halinde askerî sevkiyatta gereklidir. Bk. BOA., ŞD. 2090/37, 16 Şaban 1300/22 Haziran 1883, 6 Şevval 1300/10 Ağustos 1883.

51 Defterdeki köylerin rabıyla Katrin kaymakamlığının ve *Kalender* nahiyesinin teşkiliyle kazanın mülki, adli, malî ve şer'iyye memurlarıyla *Kalender* nahiyesinin müdür ve kâtipi için gerekli tahsisat 1882 bütçesi hazırlandığından Dâhiliye Nezareti'nce doğacak açığın kapatılması ve bunun 1883 bütçesine ilavesi Dâhiliye, Maliye, Adliye Nezareti'lerine, Selanik vilayetiyle Serfiçe mutasarrıflığına ve Katrin'e bildirilmiştir. Bk. BOA., İrâde Şûrâ-yı Devlet (İ.ŞD.) 60/3431, 5 Şaban 1299/22 Haziran 1882.

52 BOA., İ.ŞD. 60/3431, 3 Ramazan 1299/19 Temmuz 1882.

53 Tayin edilen kaymakamlık heyeti ve belediye meclisi üyeleri okuyup yazamıyor, mevzuatı bilmiyordu. Bu sebepten yerlerine başkaları tayin edilmişti. Bk. BOA., ŞD. 2090/41, 22 Zilhicce 1300/4 Ekim 1883.

* Yılda 10 milyon tuz ihraç olur ve her yerden müşteri gelir. Katrin'e mesafesi 2 saattir.

** Katrin İskelesi'ne beş, Serfiçe'ye 19 saat uzaklıkta limandır. Kereste, kömür gibi şeyler buradan alınıp satılır. Gümrük ve sair binaları vardır.

Alasonya'dan Tefriken Katrin'e İlhak Edilen	Vironer Ç.	30	Karis K.	6
	Karibakti Çift.	80	Mila K.	60
	Kondoryuca Ç.	30	Morina K.	20
	Jajako K.	40	Petro Manas.	30
	Andernos Ç.	8	Çenon Kulübeleri	20
Derelü'den Tefriken Katrin'e İlhak Edilen	Balatan Kalası	-	Adaranıçe K.	20
	Purla K.	20	İfan Kulübeleri	15
Hali Hazırda Katrin Nahiyesine Bağlanmış	Nefs-i Katrin***	350****	İsnoloz İskelesi	10*****
	İsnobi Ç.	20	Lenohri*****Köyü ve Papazköprüsü*****	400
	Salotra Ç.	20	Leftekar K. ve İskelesi	50
	Lehove K. ve Lağigize K.	150*****	İskotina K. ve İskelesi	50
	Aydibonat Manastırı	30	Banitlimat K. ve İskelesi	50

Halil Bey gibi Hidayet Paşa tarafından sancağa ilhaki istenen diğer idari merkez Grebene'ydi.⁵⁴ Grebene'nin Yanya'dan idaresi ulaşım zorlukları ve uzaklık nedeniyle ahali açısından sorunlu idi. Grebene'nin Yanya'ya 24, Serfiçe'ye 12 saat uzaklığı bunu açıklamaktadır. Bu sebepten Grebene'nin Yanya'dan tefriken Serfiçe'ye ilhaki Şûrâ-yı Devlet Dâhiliye Dairesi'nin mazbatasıyla uygun görülmüştür.⁵⁵ Üstelik Katrin gibi Grebene'nin de *idâre-rüsümüye ve idare-i askeriyye* merkezi zaten Serfiçe'deydi.⁵⁶

Mutasarrıf Halil Bey'in işaret ettiği düzenlemeler, *Hurivec* nahiyesi dışında, gerçekleşmiştir. Serfiçe mutasarrıflığından nahiyeye tesisine dair Dâhiliye Nezareti'ne 28 Mayıs 1883'de gönderilen diğer talep nezaret tezkiresiyle birlikte Şurayı Devlet'e havale edilmiş, 29 Mayıs 1883'te Dâhiliye Dairesi'ne iletilmiştir. Buna göre Nasliç kazasının *Topan* köyü ile altı-yedi büyük Hristiyan köyü merkeze uzaktı. Köylerin Nasliç'ten ayrılarak bağlanabilecekleri yakın bir kaza merkezi de yoktu. Ayrıca bu köyler eşkıyalık faaliyetlerine müsait dağlık mahallerdi. Bu nedenlerle hükümetin *ahvali mahalliyeden haberdar olması ve eşkıyanın da zabtı rabt altına alınması için* burada nahiyeye müdürü bulundurulmalıydı. Böylece teşkil edilen *Topan* nahiyesine mahalli şartlara vakıf müdür tayin edilmiştir.⁵⁷

Tablo 4: İdari Düzenlemeler Ardından Mülki Taksimat (1886).

Kaza	Nahiye
Serfiçe	Livadiye (Livadi)
Alasonya	Deşkat, Domnik
Cuma	Katranca
Kozane	Vençe, Karacalar
Nasliç	Seçişte, Topan
Katrin	Kalender, Litohor
Grebene	-

***İskele Nefs-i Katrin'e bir saattir. Liman ve gümrük memurları ile birkaç bina mevcuttur. İskelede tüccar gemileri yarım mil, vapurlar bir mil yanaşabilir. Biraz masrafla temizlik/derinleştirme çalışması yapılırsa bu sorun ortadan kalkacak ve güzel bir iskele olacaktır. Buradan Selanik gibi yerlere büyük miktarda kereste ve zahire gönderilir.

****Harıçten gelip kulübelerde iskân eden 250 ki toplam 600 hane.

*****Todurgaya'nın Sarıkağan Kulübeleri 20 hane.

*****Litohor Nahiye merkezi olmalı. Metinde bu şekilde imla edilir. Litohor ve Papazköprüsü ile ilgili müstakil bir çalışma için bk. İbrahim Alper Arısoy, Selânik Vilayeti Litohor Nahiyesi ve Papazköprüsü Kereste Gümrüğü, Efe Akademi Yayınevi, İstanbul 2021.

*****Lenohri, Papazköprüsü denilen iskeleye bir saattir. Bu iskele tarak vasıtasıyla açılır ve mendirek yapılırsa mükemmel bir liman olacaktır.

*****Muhacir iskân edilmiştir.

54 BOA., İ.MMS. 70/3254, 1 Zilkade 1298/25 Eylül 1881; BOA., Y.PRK.ASK. 10/57, 27 Safer 1299/18 Ocak 1882.

55 Yanya vilayeti bütçesindeki Grebene tahsisatının Serfiçe'ye nakliyle durum Adliye ve Maliye Nezaretleri'ne bildirilmişti. Bk. BOA., İ.ŞD. 60/3431, 5 Şaban 1299/22 Haziran 1882.

56 BOA., İ.ŞD. 60/3431, 3 Ramazan 1299/19 Temmuz 1882.

57 Mutasarrıflığın asayiş ve güvenlikle ilgili talepleri Şûrâ-yı Devlet Dâhiliye Dairesi tarafından kabul edilmiştir. Müdürlük teşkilinde istenen 500 kuruluş müdür maaşı Dâhiliye Nezareti'nce 1883 bütçesine eklenmiştir. *Topan* nahiyesi 1883'te Nasliç'e bağlandı. Nasliç ahalisinden Seyfeddin Bey müdür atanmıştır. Bk. BOA., İ.ŞD. 64/3781, 10 Şaban 1300/16 Haziran 1883, 9 Ramazan 1300/13 Temmuz 1883.

İdari düzenlemeler 1886'da sürmüştür. Mutasarrıflığın talebi yine Dâhiliye Nezareti'nin tezkiresiyle Şûrâ-yı Devlet'e gönderilmiştir. Sancağın önemli köylerinden Litohor'un *büyükük* ve *ehemmiyet-i mevkiyesiyle* birlikte ahalisinin ticaret amacıyla Osmanlı ve Avrupa şehirlerine gidip gelmesinden dolayı burada nahiye⁵⁸ merkezinin teşkili istenmiştir. Şûrâ-yı Devlet Dâhiliye Dairesi mazbatasıyla nahiyeye emsalleri gibi müdüre 560, kâtime 180 ve kırtasiye giderlerine 10 kuruş 1886'dan itibaren tahsis edilmiştir.⁵⁹ Bu karar Serfiçe mutasarrıflığına, Maliye ve Adliye Nezaretleri ile Vergi Emaneti, Nüfus İdaresi gibi kurumlara Dâhiliye Nezareti'nce bildirilmiştir.⁶⁰

1880 verilerini göstermesi muhtemel Devlet Salnamesi'nde Serfiçe, Manastır vilayetinde Yaşar Zühdü Efendi idaresinde bir kazadır. 1881 sonundaki idari tasarruf H. 1299 tarihli salnamede aynen belirtilmiştir. Serfiçe için *idare-i müstakile* kaydıyla mutasarrıfının rütbe-i evvel rütbesine haiz Halil Bey olduğu yazılmıştır. Bu durum 1882-1883 kayıtlarını gösteren salnamelerde korunmuştur.⁶¹ Rumeli Beylerbeyliği rütbesi tevdi edilen Halil Bey'in 1886'da Manastır vilayeti valiliğine atanmasıyla teşebbüste kalmıştır.⁶² Nitekim Halil Bey mutasarrıflığını 1886'da sürdürmüştür. 1886 ortalarında Serfiçe Mutasarrıfı Halil Bey hakkında şikâyetler yapılmıştır. Görevine devamının uygunsuzluğu⁶³ Şûrâ-yı Devlet Dâhiliye Dairesi'nce kararlaştırılmıştır. Halil Bey'in azliyle yerine eski Canik Mutasarrıfı Reşad Paşa tayin olmuştur.⁶⁴ Reşad Paşa'nın Serfiçe mutasarrıflığına tayiniyle kendisine 2. sınıftan mecidi nişanı ihсан edilmiştir.⁶⁵ Reşad Paşa'nın tayininden bir yıl geçmeden sancak ahali kendisinden hoşnutsuz olmuştur. Selanik Vali Muavini Ahmed Paşa durumu soruşturmak üzere görevlendirilmiştir.⁶⁶ Tahkikat neticesinde değişiklik yapılmamış, Reşad Paşa'nın görevi 1888'e kadar sürmüştür. Bu yıl Reşad Paşa, babasının vefatından sebeple mekân değişikliğine muhtaç olduğunu merkeze bildirmiştir. Böylece azliyle yerine Şehr-i Zor Mutasarrıfı Abdülkadir Kemal Paşa rütbesi mirimiranlığa terfien Serfiçe'ye tayin edilmiştir.⁶⁷ Kemal Paşa Serfiçe'deki görevine 28 Ağustos 1888'da başlamıştır.⁶⁸

Tablo 5: Müstakil Serfiçe Sancağının Mutasarrıfları (1881-1890).

Mutasarrıf	Görev Tarihleri
Halil Bey	23 Ekim 1881-26 Temmuz 1886
Reşad Bey*	26 Temmuz 1886-28 Temmuz 1888
Abdülkadir Kemal Paşa**	28 Ağustos 1888- 10 Şubat 1889 (?)***
Mehmet Ali Paşa****	28 Aralık 1890-

58 Sancak dâhilinde kaza ve nahiye teşkili gibi köylerin irtibatlandırılacağı merciler değiştirildi. Ahali tarafından Alasonya ve Grebene kazalarından birbirlerine irtibatı istenen dokuz köy ile Kozane, Naslıç ve Alasonya kazalarından tefriken Serfiçe'ye rabtı istenen üç köy buna misaldir. (Bk. BOA., ŞD. 2091/27, 22 Recep 1302/7 Mayıs 1885.) Yakın bulunan kaza ile köyün irtibatına dair karar Serfiçe mutasarrıflığına bildirilmediğinden söz konusu değişiklik (Bk. BOA., Dâhiliye Nezâreti Mektubi Kalemi (DH.MKT.) 1350/109, 17 Zilkade 1303/17 Ağustos 1886.) 1888'de yapılmıştır. Bk. BOA., İ.MMS. 102/4312, 14 Rabiulevvel 1306/18 Kasım 1888.

59 İrâde 10 Nisan 1886'de sâdir oldu. Bk. BOA., İ.ŞD. 81/4774, 5 Recep 1303/9 Nisan 1886.

60 *Lihori* imlasi da görülür. Giderlerin tahsisiyle teşkilat işlemlerine başlanır. Hangi kazaya irtibatlandırıldığı belirtilmemiştir. *Leftehor/Litohor*, Katrin'in kaymakamlığa tahvilinde Karaferye kazasındaydı. Yine burada aynı isimde iskele ve çiftlik vardı. Böylelikle *Litohor*'un zaten sınırlarında olduğu Katrin'le irtibatı muhtemeldir. Bk. BOA., DH.MKT. 1362/85, 30 Zilkade 1303/30 Ağustos 1886.

61 1883'te Halil Bey'e tevdi edilen Rumeli Beylerbeyliği rütbesi salnamede yoktur. Bk. D.S., Defa' 36, H. 1298/M. 1880-1881, s. 154; D.S., Defa' 37, H. 1299/M. 1881-1882, s. 130; D.S., Defa' 38, H. 1300/M. 1882-1883, s. 280; D.S., Defa' 38, H. 1301/M. 1883-1884, s. 490.

62 BOA., Yıldız Parakende Evrakı Dâhiliye Nezâreti Maruzâtı (Y.PRK.DH.) 1/58, 29 Zilhicce 1300/31 Ekim 1883.

63 BOA., Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV.) 11/6, 23 Şevval 1303/25 Temmuz 1886.

64 BOA., İ.MMS. 84/3624, 24 Şevval 1303/26 Temmuz 1886.

65 BOA., İ.DH. 998/78857, 6 Zilkade 1303/6 Ağustos 1886; BOA., DH.MKT. 1360/50, 13 Zilhicce 1303/12 Eylül 1886.

66 BOA., DH.MKT. 1472/21, 11 Rabiulahir 1305/27 Aralık 1887.

67 BOA., İ.DH. 1095/85847, 20 Zilkade 1305/29 Temmuz 1888.

68 9000 kuruş maaş verilmesiyle 1500 kuruş tekâüd maaşının ilgili sandığa iadesi hakkındaki işlem. (Bk. BOA., DH.MKT. 1542/29, 6 Muharrem 1306/12 Eylül 1888.) 1307'de mutasarrıf Abdülkadir Kemal Paşa'dır. Bk. D.S., Defa' 45, H. 1307/M. 1889-1890, s. 784.

*H. 1304 tarihli salnamede Reşad Paşa Rumeli rütbesi ile yer alır. Bk. D.S., Defa' 42, H. 1304/M. 1886-1887, s. 395; D.S., Defa' 43, H. 1305/M. 1887-1888, s. 303.

**İlk defa H. 1306 tarihli salnamede adı geçer. Bk. D.S., Defa' 44, H. 1306/M. 1888-1889, s. 720; M.V.S., R. 1305/M. 1889-1890, s. 133.

***Bu tarihli işlemde mutasarrıf Abdülkadir Kemal Paşa'dır. Bk. BOA., Yıldız Mütenevvi Maruzât Evrakı (Y.MTV.) 37/79, 9 Cemazeyilahir 1306/10 Şubat 1889.

****28 Aralık 1890'da Serfiçe'ye Beyazid mutasarrıflığından Mehmed Ali Paşa görevlendirildi. (Bk. BOA., İ.DH. 1207-94511, 16 Cemazeyilevvel 1308/28 Aralık 1890.) Görevlendirme ardından kendisine 4. rütbeden mecidi nişanı tevdi edildi. (Bk. BOA., İ.DH. 1213/94961, 15 Cemazeyilevvel 1308/27 Aralık 1890.) Aylık 6000 kuruş maaş tahsis edilen Mehmed Ali Paşa'ya Serfiçe'ye gitmek üzere yaptığı 109 saatlik seyahat dolayısı ile 3170 kuruş harcırah ödendi. Bk. BOA., DH.MKT. 1800-92, 8 Cemazeyilahir 1308/19 Ocak 1891.

Sancağın idari taksimatıyla ilgili işlemlerin halli sırasında diğer idari tasarruflar sürmüştür. Bu kapsamda kaza ve nahiye idarecilerinde değişiklikler yapılmıştır. Şubat 1883'te Alasonya kaymakamı Ahmed Efendi görevini suistimalden azledilmiştir. Yerine Cuma kaymakamı Nuri Bey'in tayini istenmiştir. Cuma kaymakamlığına sancak tahrirat kalemi kitabetinden Tevfik Efendi görevlendirilmiştir. Ancak Tevfik Efendi'nin memuriyetinin tasdiki mevcut mevzuata aykırı bulunmuştur. Bu nedenle Cuma kaymakamı Nuri Bey görevinde kalmıştır. Alasonya kaymakamlığına ahalinin ihtiyaçlarına vakıf Muharrem Efendi tayin edilmiştir.⁶⁹ Bu örneğe benzer şekilde Kozane kaymakamı mevcut nizamı uygun hareket etmediğinden azledilmiştir. Yerine Dâhiliye Nezareti Mektubî Kalemi'nden Ali Ragıb Bey'in tayini komisyon mazbatasıyla 31 Mart 1884'te padişaha arz edilmiştir. Ancak Serfiçe mutasarrıfı, Kozane'ye Alasonya'dan alınarak Cuma kaymakamlığına atanan Muharrem Bey'in; Cuma kaymakamlığına da Ragıb Bey'in tayinini istemiştir.⁷⁰ Kaymakamların azledilmeleri dışında istifalarıyla yeni görevlendirmeler yapılmıştır. Grebene kaymakamı Rüşdü Efendi'nin istifasıyla Alasonya kaymakamı bulunan Nuri Bey'in Grebene'ye; Cuma kaymakamı Ragıb Bey'in Alasonya'ya; eşraftan İbrahim Bey'in Cuma kaymakamlığına memuriyetleri İntihab-ı Memuriyet Komisyonu'nun mazbatasıyla tercüme-i hal varakaları Dâhiliye Nezareti'nce arz edilmiştir. Bu arıza üzerine tayinlerine müsaade edilmiştir.⁷¹ Ancak bu tasarrufla adı geçen Cuma kaymakamı İbrahim Bey bir süre sonra istifa etmiştir. Yerine Osman Efendi'nin tayini İntihab-ı Memuriyet Komisyonu'nun mazbatasıyla Dâhiliye Nezareti'nin tezkiresi arz olunmuştur.⁷² Grebene ve Cuma kazaları gibi Katrin kaymakamı Hüseyin Hüsnü Efendi'nin istifasıyla yerine Şemsi Bey tayin edilmiştir.⁷³

Kaymakamların görev yerlerinin değiştirilmesi ve istifalarıyla yeniden tayinleri nahiyeler için de görülmektedir. Nahiye müdürlerinin *iktidar* hususundaki yetersizliğinden bahisle şikâyetle bulunan *Londos* köyü sakinlerinden Nikola Yorgi'nin Serfiçe merkezinden gönderdiği telgraftaki ifadeleri değerlendirilmiştir. *Londos* nahiyesi sakinlerinin idaresinden memnun olmadığı müdürün gerçekten yetersiz olup olmadığı incelenmiştir.⁷⁴ Serfiçe sancağında çokça rastlanmasa da idarecilerden şikâyetin merkez idarece değerlendirilmesi müstakil mutasarrıflık teşkili gerekçelerinden asayişin temininin önemsendiğini göstermektedir.⁷⁵

2.1. İmar Faaliyetleri

Sancağın teşkiliyle Halil Bey nafia işleriyle ayrıca ilgilenmiştir. İlk olarak Serfiçe'nin bir saat uzağında ve kayıklar vasıtasıyla geçilebilen İncekara Nehri'ne *mükemmel bir adet köprü* inşasının gereğine işaret etmiştir. Ayrıca Serfiçe'den Yunanistan hududundaki *Çay Hisar* denilen yere kadar bir şose yol inşasını gerekli görmüştür. Bahsedilen şose dışında Serfiçe'den Katrin ve Karaferye'ye kadar bir şose yoluna daha duyulan ihtiyacı vurgulamıştır. Bu yolların inşası için tahsisat gerektiğini, kalan kısmın ahaliden mahalline göre ve birkaç defada karşılanabileceğini belirtmiştir. Köprü ve şose yol inşası dışında Serfiçe'de ihtiyaç duyulan hükümet konağı, hapishane ve zabtiye koğuşu için de gerekli tahsisat ve müsaade istemiştir.⁷⁶

Sıralanan nafia işlerinden ilk olarak kışla inşasına başlanmıştır. Halil Bey, Fevkalâde Umum Kumandanlığı'na yaptığı 26 Ekim 1882 tarihli beyanında Grebene'deki kışlanın inşasına başlandığını bildirmiştir. Üstelik kışlanın ahali ve askerler tarafından inşa edildiğini, bölgede asayişin de gayet iyi durumda olduğunu belirtmiştir. Ancak kışlanın inşasının ahaliye fazla yüklenilmeden icrası da önemli olduğundan mali açıdan gerekli girişimlerde bulunduğunu eklemiştir.⁷⁷ Sancağın teşkili gerekçelerinden asayiş ve güvenliğin teminine özellikle dikkat edildiği kışla inşasına gösterilen dikkat ve özenden anlaşılmaktadır.

69 BOA., İ.DH. 877/69959, 7 Rabiulahir 1300/15 Şubat 1883.

70 11 Eylül 1884'te irâde sâdir oldu. Bk. BOA., İ.DH. 929/73602, 19 Zilkade 1301/10 Eylül 1884, 20 Zilkade 1301/11 Eylül 1884.

71 BOA., İ.DH. 970/76644, 21 Safer 1303/29 Kasım 1885, 22 Safer 1303/30 Kasım 1885.

72 BOA., İ.DH. 1032/81271, 1 Şaban 1304/25 Nisan 1887.

73 BOA., İ.DH. 1073/84129, 5 Recep 1305/18 Mart 1888.

74 BOA., *DH.MKT. 1548/76*, 24 Muharrem 1306/30 Eylül 1888.

75 Sancak idaresinin sayılan olağan tasarrufları kapsamında Yunanistan'ın girişimlerine karşı aldığı diğer tedbirler vardı. Buna göre Alasonya'da Yunan konsolosunun mahalli idareyle yazışmaları *Rumi alfabede* idi. Bu sebeple 300 kuruş maaşla bir Rumi kâtipi istihdamı istenmişti. Şûrâ-yı Devlet Dâhiliye Dairesi'nin hazırladığı mazbatada kâtip maaşı makuldü. Maaş, 1885 yılı tahsisatına eklenmişti. (Bk. BOA., Yıldız Sadâret Resmî Maruzât Evrakı (*Y.A.RES.*) 30/32, 12 Zilkade 1302/23 Ağustos 1885.) Şûrâ-yı Devlet Dâhiliye Dairesi mazbatasını Dâhiliye Nezareti'nin 25 Haziran 1885 tarihli tezkiresiyle birlikte Meclis-i Vükelâ'da görüşülmüştür. Burada maaşın cüzziyetine işaret edilir. Ancak Osmanlı ülkesindeki konsolosların buldukları mahalle iltecekleri takrirler *Türkçe* olmalıydı. Diğer halde durum usule aykırı olacaktı. (Bk. BOA., *MV. 4/85*, 21 Zilkade 1302/1 Eylül 1885.) Böylece kâtip tayininden önce ilgili konsolos takrirlerini *Türkçe* yapacaktı. Bk. BOA., *Y.A.RES.* 30/32, 27 Zilkade 1302/7 Eylül 1885.

76 BOA., *Y.PRK.ASK. 10/57*, 27 Safer 1299/18 Ocak 1882.

77 BOA., *Y.PRK.ASK. 15/28*, 5 Muharrem 1300/16 Kasım 1882.

Kışla ile alakalı ifadelerin ardından Halil Bey'in 18 Ocak 1882 tarihli yazısında vurguladığı köprüyle ilgili gelişmeler yaşanmıştır. Umum Fevkalâde Kumandanlığı'na yaptığı beyanında köprü 20 güne kadar tamamlanacaktı. Köprü 155 metre uzunluğunda, on ayak ve dokuz gözden ibaretti. Bu şekilde *fevkalâde yakışıklı* bir köprü olup ahalinin köprüye olan ihtiyacından dolayı çok memnun olacağı eklenmiştir.⁷⁸ Bunun üzerine Derviş Paşa, Serfiçe sancağı ile Manastır ve Selanik vilayetlerinin irtibatı olan yoldaki bu köprüyle ilgili birkaç sene evvel inşasına dair beyanını hatırlatmıştır. Hatta ifadesine göre bu dönemde inşa masraflarının ahalice karşılanacağı da zaten taahhüt edilmiştir. Derviş Paşa'ya göre *Halil Bey ve ahalinin devlete olan sadakatlerinin göstergesi olan köprünün* ulaşım bakımından sağlayacağı fayda önemliydi.⁷⁹ Halil Bey ve Derviş Paşa'nın son duruma dair ifadelerinin ardından köprüye verilecek isim gündeme gelmiştir. Resmi açılışı yapılan köprünün ahali tarafından *Hamidiye* ismiyle anılması istenmiştir.⁸⁰

Müstakil Serfiçe sancağında girişilen imar faaliyetlerinden diğeri merkez hükümet konağıdır. Dâhiliye Nezareti'nin mutasarrıflığa ifadesinde merkez hükümet konağı mevcut idari birimlere yetmiyordu. Bundan dolayı kasabada nüfus nazırı ve memurlarına mahsus bir hane kiralanmıştı. Bu haneye ödenen kiradan tasarruf amacıyla adı verilen memurların hükümet konağında diğer memurlarla birlikte bulunması istenmiştir. Böylece ilgili kira bedeli sancağın dâhiliye tahsisatına eklenecekti.⁸¹ Bu şekilde hükümet konağı ihtiyacına rağmen sancak tahsisatının etkili bir şekilde harcanarak tasarruftan geri durulmamasına çalışılmıştır.

Kışla, köprü ve hükümet konağıyla ilgili işlemlerin ardından sancağın kadın hapishanesi ihtiyacı dile getirilmiştir. Serfiçe'de kadınlara mahsus hapishane olarak kullanılmak üzere aylık 40 kuruşa bir hane kiralanması mutasarrıflık tarafından merkez idareden istenmiştir. Ancak bütçede kira karşılığı olmadığından ve açıktan tahsisat yapılamayacağından durum Şûrâ-yı Devlet'e havale olunmuştur. Dâhiliye Dairesi'nin mazbatasında kadın hapishanesinin gerekliliği ve kira bedelinin uygunluğu vurgulanmıştır. 1886 bütçesine dâhil edilecek kira bedelinin 1885 yılı için gerekli miktarının merkez idarece karşılanacağı ayrıca beyan edilmiştir.⁸² Buna ilişkin Şûrâ-yı Devlet'teki görüşmelerde Serfiçe mutasarrıflığı konuyla alakalı yaşanan güçlüklerden bahsetmiştir.⁸³ Serfiçe'de kadın hapishanesi ihtiyacının kabulüne rağmen kira bedelinin bütçe dışında olmasından ve hariçten akçe tahsisinin de mümkün olmamasından irâde sâdır olmamıştır. Konu yeniden görüşülmek üzere Şûrâ-yı Devlet'e havale edilmiştir.⁸⁴ Ancak bu girişimlere rağmen 1885-1886 yılları itibarıyla Serfiçe'de kadın hapishanesinin bulunmadığı söylenebilir.

İmar faaliyetlerinde zikredilen unsurlardan diğeri sancağın teşkili öncesinde sıklıkla işaret edilen yollardı. Serfiçe'nin konumu itibarıyla önemine dair ifadelerde askeri ve ticari açıdan faydası olacak yolların inşası ile öneminin daha da artacağı vurgulanmıştır. Meclis-i Vükelâ'nın kararında görüldüğü üzere sancağa civar vilayetlerde inşası istenilen 120 km demir yolunun keşif ve inşa maliyetinin hesabıyla gerekli kerestenin mirî ormanlardan tamamlanması istenmiştir. Bahsedilen yolun bir şube/durak vasıtasıyla Serfiçe'ye bağlanması bölgenin askeri ihtiyacı açısından önemsenmiştir.⁸⁵ Demiryolu inşasına dair bu niyet Dâhiliye Nezareti'nden mutasarrıflığa gönderilen yazıda *araba yolu* inşası için çalışmalara başlanması şeklindeydi. Alembos Dağı'nın delinerek Katrin'den Serfiçe'ye yol inşasına dair daha sancağın teşkili öncesinde Halil Bey'in teklifinden bahsedilmiştir. Ancak sancaktan ve Katrin ahalisinden gelen taleplerle yolun inşası *münasip bir vakte* bırakılmıştır. Nafia Nezareti'yle yapılan görüşmelerle yolun bilhassa askeri gerekliliğinden ötelenmesi uygun bulunmamıştır. Böylelikle Meclis-i Vükelâ kararıyla Katrin'den Serfiçe'ye ihtiyaç duyulan yolun inşasına başlanması mutasarrıflığa iletilmiştir.⁸⁶

78 BOA., Y.PRK.ASK. 20/12, 29 Eylül 1299/11 Ekim 1883.

79 BOA., Y.PRK.ASK. 20/12, 9 Zilhicce 1300/11 Ekim 1883.

80 BOA., İ.DH. 900/71564, 4 Muharrem 1301/5 Kasım 1883.

81 BOA., DH.MKT. 1345/45, 29 Şevval 1301/22 Ağustos 1884.

82 BOA., DH.MKT. 1351/21, 16 Ramazan 1302/29 Haziran 1885.

83 Serfiçe sancağında suç işleyen bir kadının tevkifen Selanik'teki hapishaneye götürülmesi oldukça güçlü. Bk. BOA., ŞD. 2092/6, 14 Cemazeyilevvel 1303/18 Şubat 1886.

84 BOA., ŞD. 2092/6, 23 Recep 1303/27 Nisan 1886.

85 Demiryolunun 1,1 m genişlikte inşasıyla maliyet %30 azalacaktı. Tespitlerin gözden geçirilmesiyle yolun inşasına başlanacaktı. Bk. BOA., MV. 19/22, 24 Recep 1304/18 Nisan 1887.

86 BOA., DH.MKT. 1517-49, 20 Şevval 1305/30 Haziran 1888.

2.2. Asayiş ve Güvenlik Çalışmaları

Halil Bey'e göre sınır değişikliği beraberinde sınır güvenliği sorununu gündeme getirmişti. Taraflar arazilerini kullanmak üzere günlük sınır geçişi yapacağından sınır güvenliği sağlanmalıydı. Bu yüzden Yunanistan'a terk edilen sahadan gelecek muhacirlerin sınır hattına iskaniyle bir tampon bölge oluşturulmalıydı. Halil Bey'in 15 Aralık 1881'de Harbiye Nezareti'ne takdim ettiği cetvelde hudud üzerinde ve özellikle dağlık alanlardaki karakollarda görevli piyade ve süvari sayısı 1098'e çıkarılmalıydı. Bunun yanında sınıra yakın yerlerde, Yunanistan tarafından gelerek arazilerini işleyecek ahalinin tasarrufundaki araziler satın alınmalıydı. Ayrıca hudut üzerindeki geçitlerde mürur tezkirelerinin⁸⁷ muayenesi için rüsumat memurlarıyla birlikte ikamesi gereken zabıtların kalabileceği kalelerin inşası gerekliydi. Bu tedbirlerle sancakta asayiş ve güvenlik sağlanabilecekti.⁸⁸

Halil Bey'in 1882 yılı başında ifade ettiği ve sancağın güvenliğinin temininde gerekli gördüğü düzenlemelerin tatbikine üç yıl sonra başlanmıştır. Dâhiliye Nezareti ile Dersaadet'e Serfiçe'den bildirildiği üzere Yunanistan *Agani* köyüne 400 asker yerleştirmiştir. Bunları da *Piryatoz ile Raşpani* köylerine nakledilecekti. Yunanistan, hudut boyundaki karakollarını tamir etmiş, sayılarını da arttırarak bunlara iki top konuşlandırmıştı.⁸⁹ Dâhiliye Nezareti, Yunanistan'ın külliye miktarda harp malzemesi tedarik ettiğinden haberdardı. Hatta Yunanistan'ın Berlin Muahedesi'ne aykırı olarak teftiş bahanesiyle hududu ihlal ettiğinden ihtarı gereğine dikkat çekmişti.⁹⁰ Halil Bey, Yunanistan'ın faaliyetlerine hudut yakınına iki tabur asker göndermek, Yenişehir'e asker ikamesinde bulunmak, asker-i ihtiyat ile bakayayı silahaltına almak suretiyle devam ettiğini eklemiştir.⁹¹ Dâhiliye Nezareti Yunanistan'ın savaş hazırlıklarının yeni bir şey olmadığı halde bunun gittikçe arttığını, özellikle Alasonya civarındaki faaliyetlerin yoğunlaştığını Harbiye Nezareti'ne aktarmıştır. Yunanistan'ın bu *aciz faaliyetleri* karşısında Harbiye Nezareti'nden Serfiçe sancağı dâhilindeki *asker-i şahanenin* sayısının arttırılması talep edilmiştir.⁹² Halil Bey bahsedilen hareketliliğe karşı Dâhiliye Nezareti vasıtasıyla kendisine ulaşan sancak dâhilindeki redif askerlerinin toplanması iradesiyle kazalardaki redif askerlerini silahaltına alarak her kazanın redif askerinin takım takım mahallerinden taburları merkezine sevk olunduğunu bildirmiştir.⁹³ Ardından Dâhiliye Nezareti'ne verdiği bilgilerle Yunanistan'ın savaş hazırlıklarına devam ettiğini tekrarlamıştır. Halil Bey sancağın asayişle alakalı sıkıntısı bulunmadığı halde asker varlığının artırılmasını istemiştir.⁹⁴ Fakat sancağın asayişle alakalı sorunu olmadığı ifadesine rağmen Dâhiliye Nezareti bazı sıkıntılara işaret etmiştir. Alasonya civarında yedi kişilik Arnavut çetesinin faaliyetlerine gerekli müdahalenin yapılmadığını belirtmiştir. Bununla alakalı Yunanistan sefaretinden Hariciye Nezareti'ne ihtar verilmiştir. Bu yüzden mutasarrıflık tedbirler almalıydı.⁹⁵ Mutasarrıflığın Dâhiliye Nezareti'ne cevabında eşkiyalık yapanlar çobanlardı ve ahalice korunmaktaydı.⁹⁶

Hudud üzerindeki hareketliliğe, 1886 itibarıyla, özellikle Osmanlı-Yunanistan sınırındaki Alasonya'da yaşananlara dikkat çekilmiştir. Alasonya kaymakamının verdiği bilgilere göre kaza merkezine 4-5 saat uzaklıkta, hudut üzerindeki *Gölova Gölü* etrafında iki devletin karakolları vardı. Buradaki askerler arasında sürtüşmeler yaşanmaktaydı. Burada harbe sebebiyet veren taraf olmamak hususunda Osmanlı askerleri dikkatli olmalıydı.⁹⁷ Sınırdaki yaşanması muhtemel bir çatışmanın önlenmesinde gerekli tedbirler alınırken bir yandan da Serfiçe sancağında ecnebi gazetelerin muhabirlerinin olup olmadığı Dâhiliye Nezareti'nce sorulmuştur. Mutasarrıflığın tahkikatında sancakta ecnebi gazetelere ait muhabir yoktu.⁹⁸ Merkez idare sancakta yabancı devletlerin olumsuz çalışmalarını önlemeye çalışmaktaydı. Nitekim Serfiçe sancağında Hristiyan nüfusun çokluğundan ve

87 Osmanlı ülkesinde yerli-yabancı seyahat etmek arzusunadaki herkesin sahip olması gereken bir izin tezkiresidir. 16. yüzyılda yol hükmü, 19. yüzyılda mürur tezkiresi şeklinde tanımlanmıştır. (Bk. Mübahat Kütükoğlu, "Mürur Tezkiresi", *DİA*, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 60.) Uygulanma amacı özellikle göç hareketleri ve asayiş gibi nedenlerle kontrolün sağlanmasıydı. Bk. Nalan Turna, "Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Seyahat Varakaları ve Kadınlar", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 14, Mart 2019, s. 159.

88 BOA., *Y.PRK.ASK.* 10/57, 27 Safer 1299/18 Ocak 1882.

89 Katrin kaymakamlığının ifadeleriyle Alasonya kaymakamlığının da dikkate alınmasıyla bu detaylar öğrenilmiştir. Bk. BOA., Dâhiliye Nezâreti Şifre Evrakı (*DH.SFR.*) 124/21, 19 Kanunusani 1300/31 Ocak 1885.

90 BOA., *DH.SFR.* 126/107, 2 Eylül 1301/14 Eylül 1885.

91 BOA., *DH.SFR.* 126/105, 28 Eylül 1301/10 Ekim 1885.

92 Yunanistan'ın, Alasonya sınırına yakın *Tracdar(?)* köyündeki bölük merkezinde atış talimi yapacağı Alasonya kaymakamından öğrenilmiştir. Bk. BOA., *DH.SFR.* 126/116, 1 Teşrinievvel 1301/13 Ekim 1885.

93 BOA., *DH.SFR.* 127/24, 5 Teşrinievvel 1301/17 Ekim 1885.

94 Yunanistan eşkiyaya yaptığı yardımlarla huzursuzluk çıkarmaktaydı. Bk. BOA., *DH.SFR.* 127/45, 8 Teşrinievvel 1301/20 Ekim 1885.

95 BOA., *DH.MKT.* 1381/103, 4 Rabiulevvel 1304/1 Aralık 1886.

96 BOA., *DH.MKT.* 1384/56, 16 Rabiulevvel 1304/13 Aralık 1886.

97 BOA., *DH.SFR.* 130/17, 9 Mayıs 1302/21 Mayıs 1886.

98 BOA., *DH.SFR.* 133/127, 21 Temmuz 1302/2 Ağustos 1886.

dağlık arazinin yaygınlığından eşkıyalık faaliyetleri sürmüştür. Hatta Selanik ve Yanya vilayetlerinde işledikleri suçlar sebebiyle yakalananlar bir şekilde Serfiçe'ye kaçarak izlerini kaybettirmekteydi. Yunanistan'dan yönelen eşkıyalık faaliyetleri de bitmemiştir. Sancak sınırlarındaki uygunsuzluklara ek olarak eşkıyalara yardım edenler de yargılanmadığından yeniden idâre-i örfiyyenin ilanına ihtiyaç duyulmuştur. Meclis-i Vükela mazbatasında idâre-i örfiyye ilanının gerektiği sancağa bildirilmiştir.⁹⁹ Mutasarrıflık sınırlarında sayılan tedbirlere rağmen asayiş sorunları sürmüş, nüfus yapısı ve arazi nedeniyle eşkıyalık faaliyetleri önlenememiştir.¹⁰⁰

3. SINIR MESELELERİ VE GÖÇ

93 Harbi ardından Osmanlı Devleti'nin Yunanistan'a terk ettiği yerler birer toprak kaybından ibaret değildi. Osmanlıların Rumeli'ye geçiş sürecinin neticesi olarak yerleştikleri Tesalya'nın, idari olarak Tırhala sancağının, bırakılması maddi mirasın terki anlamına da gelmekteydi. Yine burada meskûn ahaliden Müslüman olanların o güne kadarki tecrübelerden hareketle Osmanlı ülkesine göç edecekleri öngörülmüştü. Osmanlı topraklarına gelecek muhacirlerin iskânına elverişli yerlerin bulunduğu, göç edilen yerlerin de mümkün olduğunca yakınında bir idari birimin tesisi Serfiçe sancağının teşkili amaçlarındandı.

Sancağın teşkiliyle merkez idarenin öngördüğü muhacirlere dair işlemler yapılmıştır. 1883 yılı sonlarına doğru Serfiçe mutasarrıflığından Dâhiliye Nezareti'ne konuyla ilgili arıza gönderilmiştir. Buna göre Serfiçe sancağında sadece Yenişehir değil Tuna muhacirleri de vardı. Haylice aileden ibaret muhacirlerin ihtiyaçları ahalinin yardımlarıyla karşılandığı halde buna devam edilmesi mümkün değildi. Muhacirlerin iâşe ve iskânları için irade buyrulduğu üzere sancak dâhilindeki arâzi-i emîriyyeden münasipleri tespit edilmişti. Ancak sadece arazi dağıtılması muhacirlerin ihtiyaçlarını karşılamamaktaydı. Çift öküzü ile diğer alet edevatlarla da ihtiyaç vardı. Ayrıca muhacirlerden ahır, samanlık ve hane inşasında kullanılacak kereste talep edenlere ihtiyaçları kadar kerestenin temini sancak idare meclisince kararlaştırılmıştı. Yine çevredeki vilayetlerin öşür hasılatından *ambarlarda ve civarda kalmış mısır ve darı* gibi hububatın muhacirlere pay edilmesi hızlı bir çözüm olarak sunulmuştu. Şûrâ-yı Devlet Dâhiliye Dairesi'nde tartışılan talepler Maliye Dairesi'ne iletilmiştir. Arazilerin uygun miktarına muhacirlerin iskânına dair ifadeler Şûrâ-yı Umur-u Maliye'de görüşülmüştür.¹⁰¹ Buna dair karar olumluydü.¹⁰² Sonraki yıllarda muhacirlerin iâşe ve barınma ihtiyaçlarının giderilmesi işlemleri sürmüştür. Bu durum eksikliklerin giderilemediğini düşündürür. Nitekim muhacirlerden bazıları Yunanistan'a geri dönmüştür.¹⁰³ Bu da Yunanistan'la karşılıklı olarak yaşanan nüfus hareketliliğini gösterir niteliktedir.¹⁰⁴

Serfiçe sancağındaki nüfus hareketlerinin diğeri iş gücüydü. Serfiçe sancağı ve Yanya vilayeti ahalisinden, üçte biri Müslüman olmak üzere toplam 10.000 kadar kişi hasat zamanlarında Tırhala sancağına gitmekteydi. Bahsedilen *amele* Tırhala'nın Yunanistan'a terki ardından yine eskisi gibi buraya gidip gelmek istemekteydi. Bunlar pasaport işlemleri için iki ve geri döndüklerinde birer *mecidi* ödemekteydi. Ancak zaten ihtiyaç sahibi olduklarından bu miktarı ödemeleri mümkün değildi. Tırhala'ya çalışmak üzere gitmelerini kolaylaştırmak amacıyla pasaport ve vize harçlarından muafiyetle sadece yanlarında bulunduracakları mürur tezkiresiyle yetinilmesini talep etmişlerdi. Bu

99 BOA., MV. 31/17, 5 Safer 1305/23 Ekim 1887.

100 Ulah ve Arnavut çeteler farklı köylerden Hristiyanları kaçırmıştır. Takip edilmelerine rağmen sonuç alınamamıştır. Bk. BOA., Y.PRK.ASK. 51/35, 23 Safer 1306/29 Ekim 1888.

101 BOA., ŞD. 2090-43, 30 Zilhicce 1300/1 Kasım 1883, 5 Safer 1301/6 Aralık 1883, 4 Rabiulahir 1301/2 Şubat 1884.

102 Tırhala ahalisinden olup Grebene'ye hicret eden onbeş ailenin hane ve sair ihtiyaçlarıyla çift hayvanı ve edevatı bulunmuş, inşa edecekleri haneye gerekli kereste verilmiş, arazi temin edilmişti. Bk. BOA., DH.MKT. 1343/113, 29 Rabiulahir 1301/27 Şubat 1884.

103 Yunanistan'a toprak terkenden sonra Serfiçe sancağına hicret eden muhacirlerden bazıları arazi ve emlak alamamıştı. Bunlardan *Balamot, Hüseyin Baba, Küçük Gergü* isimli köylerden Katrin'e hicret eden Müslüman muhacirlere arazi ve emlak verilmemişti. Muhacirlerden geri dönmek isteyenlere müsaade edilip edilmeyeceği Hariciye Nezareti'nden sorulmuştur. Nezaret, dönmelerinde Yunanistan'daki mülklerdeki tasarruf haklarından sebep engel olmadığını aktarmıştır. (Bk. BOA., DH.MKT. 1384/7, 14 Rabiulevvel 1304/11 Aralık 1886.) Ancak bunun yaygın bir hal aldığını söylemek zordur. Nitekim Serfiçe sancağına Yunanistan'dan yapılan göç müstakil Serfiçe mutasarrıflığının lağıyla da sürmüştür. 1907'de Yunanistan'dan Serfiçe'ye hicret arzusundaki ahali buna misaldir. Tırhala'nın Yunanistan'a terkinde aileleriyle birlikte Yunanistan'da kalmış ve sonra bazı dönemlerde Görice ve Premedi kazalarının köylerinde ikamet eden aile Grebene'ye yerleşmek istemiştir. Bu istekleri Görice ve Premedi'de ikametleri sırasında nüfus kayıtları olmadığından araştırılmıştır. Nitekim kendileri Yunanistan tarafından komiteye katılmaları yönündeki baskılardan Grebene'nin *Kranya* köyüne firar etmişlerdi. Serfiçe mutasarrıflığı bunların sicil-i nüfus kayıtlarının icrasının uygunluğu tahriratını Manastır'a iletmiştir. Ailenin Kranya'ya yerleşmesinde mâni olup olmadığı sorulmuştur. Manastır vilayetince verilen cevapta sicil-i nüfus kayıtları yapılmıştır. Bk. BOA., Rumeli Müfettişliği Manastır Evrakı (TFR.I.MN.) 123/12273, 13 Safer 1325/27 Mart 1907.

104 Serfiçe'ye firaren gelenler bulunmaktaydı. Bunlardan dikkat çeken Yorgi isimli gayrimüslim Yunan vatandaşının Müslüman olmak talebiydi. Bir Hristiyan'ı öldürerek Serfiçe'ye firar eden ve Müslüman olmak isteyen bu kişiye nasıl bir işlem yapılacağı Dâhiliye Nezareti tarafından Hariciye Nezareti'ne sorulmuştur. (Bk. BOA., DH.MKT. 1560/23, 25 Safer 1306/31 Ekim 1888.) Nezarete göre Müslüman olmak talebi uygundu. Yunanistan'da işlediği suçtan sonradan bir talep olursa kanunen gerektiği şekilde davranılacağı Adliye Nezareti'nin görüşüyle karara eklenmiştir. Bk. BOA., DH.MKT. 1573/81, 7 Rabiulahir 1306/11 Aralık 1888.

amelenin Tırhala sancağında görecekları işlerde kazanacakları yaklaşık 40.000 lirayı Osmanlı tarafına geçirecekleri hesaplanmıştı. Bu durumun hem ahali hem de devlet açısından faydalı olacağından bahisle mürur tezkiresiyle yetinilmesi Hariciye Nezareti'nden istenmiştir.¹⁰⁵

Çalışmak üzere Yunanistan'a gidenler gibi hayvanlarını kışlatmak için gidip gelenler de bulunmaktaydı. Yanlarındaki hayvanlarından istenen resmi ödemeler bu kişileri zora sokmaktaydı. *Himarina, Preyol, Evdala* Ulahlarının kışlamak amacıyla Yunanistan'a götürdüğü ve sonradan getirdiği hayvanlarına ilişkin ağnam resminin tahsili Maliye Nezareti'nce istenmiştir. Özellikle Yanya'ya yakınlığından sebeple Yunanistan'a kışlamak amacıyla giden ahalden Yunanistan'a geçirdiği her bir ağnam için Osmanlı tarafında 3,5 ve Yunanistan tarafında 4,5 kuruş ile at ve eşeklerden de ayrıca resm alınmaktaydı. Yanya vilayetinin ifadesiyle Yunanistan'a gidenlerden bazılarının orada kaldığı ve böyle devam eder ise dönmeyeceklerin sayısının artacağı anlaşılmıştır. Ayrıca İdare-i Rüşumiye tarafından talep edilen depozito ve kefaletle bazı rüşumat memurlarının çıkardıkları zorluklar dönmeyenlerin sayısını arttırmaktaydı. Kışlamak üzere Yunanistan'a geçen 3.000 kadar Ulah aile kolaylık sağlanmazsa orada kalacaktı. Buna mahal vermemek için sancak dâhilindeki ağnam resminin 4,5 kuruştan, sadece kışlamak için başkaca vilayete geçen ahalinin hayvanlarından 3,5 kuruştan alınması, gümrükçe depozito ve kefalet gibi şeylerin talep edilmemesi, pasaport gibi evrakın da kendilerine verilmesi düşünülmüştür. Böylece hem ahali hem de hazinece yararlı bir işlem yapılacaktı. Buna dair mutasarrıflık görüşleri Dâhiliye Nezareti'ne iletilmiştir.¹⁰⁶ Ancak bu taleplerin olumlu karşılandığına dair bir ifadeye tesadüf edilmemiştir. Ayrıca bu taleplerin ilk bakışta devletin gelirini azaltıcı etkisi sebebiyle kabul görmesi ihtimali de düşüktür. Nitekim merkez idare gelir azaltıcı durumlarda istisnai yolları genelde tercih etmemiştir.

Mahalli idare Yunanistan'a gidip gelecek ahalinin yararına düşündüğü kolaylıkların yanında sınır güvenliğini temin amacıyla teşebbüslerde bulunmuştur.¹⁰⁷ İlk olarak sancağın askeri mevcudiyetinin iyileştirilmesini istemiştir.¹⁰⁸ Ayrıca sınır geçişlerinin denetimini elden bırakmamıştır. Ancak merkez idarenin görüşlerini Serfiçe sancağına ilettiği yazısından anlaşıldığı üzere Serfiçe'de buna yeterince özen gösterilmemiştir. Bazı kazalar tahrir işlemlerini gerektiği gibi yerine getirmemiş, inzibat açısından mahzurlu işler yapmıştır.¹⁰⁹ Özellikle pasaport ve vize işlemleriyle ilgili eksiklikler giderilememiştir.¹¹⁰ Serfiçe sancağında pasaport talep edenlerin pasaportlarını nereden temin edecekleri dahi tartışılmıştır.¹¹¹ Sancak idaresi durumu Dâhiliye Nezareti'ne iletmış ve hem sınır güvenliğinin temini hem de mevzuata uygun hareket imkânının tanınmasını istemiştir. Bunun için sınırdaki kazalardan pasaport verilmesini önermiştir.¹¹² Mutasarrıflığın talepleri ilgili nizamnameye işaretle kabul

105 Ancak bu yönde bir muafiyet kaydına rastlanmamıştır. Bk. BOA., *DH.SFR. 114/57*, 17 Mayıs 1298/29 Mayıs 1882.

106 BOA., *Y.PRK.ASK. 15/28*, 5 Muharrem 1300/16 Kasım 1882.

107 Bunlardan birisi istihdam edilen iki hafiye memuruna dairdir. 13 Ekim 1883'ten 5 Mayıs 1887'ye kadarki maaşlarının kaydedilmesi hakkındaki yazışmalarda buna işaret edilmiştir. İlgili maaşların sancak bütçesine tahsis edilmemesinden sebeple tahsil edilerek yerine konulması sancaktan istenmiştir. Bk. BOA., *DH.MKT. 1437/32*, 14 Zilkade 1304/4 Ağustos 1887.

108 3 Nisan 1883'te sancağın jandarma ve zabıtiye alay taburlarında görevlendirilmek üzere bir kolağası, iki hesap emini, altı bölük ağası, oniki bölük ağası muavini, ondört jurnal emini tayini gereği Jandarma Dairesi'nden Seraskeri'ye bildirilmiştir. Sancağın talebine (Bk. BOA., İ.DH. 904/71853, 24 Safer 1301/25 Aralık 1883.) 1886 sonlarında bir tabur kâtibi, bir yüzbaşı, üç mülazım-ı evvel ve bölük ağası muavini, bir jurnal emininin tayini şeklindeki irâde sâdır olmuştur. Bk. BOA., İ.DH. 1013/79947, 17 Rabiulevvel 1304/14 Aralık 1886.

109 Mürur ve pasaport hasılatı da bu müsamaha nedeniyle azalmıştı. Nüfus idaresi asayiş ve emniyetin temininde önemli olan mürur ve pasaport nizamnamesini usulüne uygun icra etmeliydi. Sancakta nüfus tahririyle mürur ve pasaport muamelesinin hususi düzenlemeleri temelinde icrası Dâhiliye Nezareti'nce sancaktan istenmiştir. Bk. BOA., *DH.MKT. 1346/53*, 13 Rabiulevvel 1302/31 Aralık 1884.

110 Nedeni, kazalarda konsolosların bulunmamasıydı. 1883'te Alasonya ve Grebene'de dahi Yunan konsolosluğu yoktu. Bunu Atina'daki Osmanlı konsolosuna ileten Hariciye Nezareti çözüm istemiştir. Yunanistan'dan ticari emtialarla gelen Osmanlı tebaası, pasaportlarının vizesizliğinden şüpheli görülmeekteydi. Osmanlı tebaası kişilerin vize alabileceği yerler sancağa 36-40 saat uzaklıkta Yanya, Selanik ve Manastır'daydı. Vizesiz olarak sınırdan geçtiklerinde 50'er Frank ceza almaları ticari ve siyasi sorunlara nedendi. Osmanlı tebaasından Yunanistan'a gidecekler Yunan konsolosluğu bulunan yerlerden vize almalıydı. (Bk. BOA., Hariciye Nezareti İrâde (*HR.İD.*) 34/65, 20 Şevval 1300/24 Ağustos 1883.) 1885'te Yunanistan'ın, Serfiçe sancağında konsolosluğu vardı. Bk. BOA., *Y.A.RES. 30/32*, 27 Zilkade 1302/7 Eylül 1885.

111 Pasaport Nizamnamesinin 4. maddesinde pasaportlar Dersaadet'te Zabıtiye Nezareti, taşralarda vilayet ve livanın en büyük memurunca imza ve resmi mühürle düzenlenirdi. Yunanistan sınırında bulduklarından önemlerine işaret edilen memurların pasaport vermeleri talebi uygun bulunmamıştı. Pasaportlardaki uygunsuzlukların önlenmesi için vizeye mukabil yine imza ve vize yetkisi olan kişilerin *vizeye mahsus pul* yaptırmaları önerilmişti. Bu sebeple yeterince vizeye mahsus pulun kazalara itası istenmiştir. Fakat Grebene ve Alasonya kazalarına tayin edilecek pasaport memurlarının *pasaport düzenlemek, vize vermek, resmi mühür vurmak* yetkileri yoktu. Bk. BOA., ŞD. 2092/19, 6 Şevval 1303/8 Temmuz 1886.

112 Grebene ve Alasonya'dan Yunanistan'a hayvanlarını otlatmak ve hasad zamanı ürünlerini almak üzere gidenler vardı. Bunların pasaport almak üzere sancak merkezine gitmeleri zordu. Bu yüzden hudud üzerindeki sınır kapılarında bir şekilde Yunanistan'a gidip gelenler olduğundan ve bu durum inzibatça da sıkıntılar doğurduğundan Grebene ve Alasonya'da Türkçe ve Fransızcaya aşına birer pasaport memuru istenmiştir. Bunlar da pasaport veremeyeceklerdi. Ancak adı geçen kazalarda bu işlemin yapılması halinde pasaport gelirleri artacak, iki memurun aylık 1500 kuruş maaşı sorun yaratmayacaktı. Bk. BOA., ŞD. 2092/19, 23 Muharrem 1304/22 Ekim 1886.

edilmemiştir.¹¹³ Bu girişimlerin yanında mutasarrıflığın polis ve pasaport muayene memurlarının sayılarının arttırılması talepleri yetersizdi. 1887'de sancaktan Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda sınırdan Yunanistan'a genellikle pasaportsuz ya da pasaport pulu olmaksızın geçilmekteydi. Bunun önlenmesi amacıyla pasaport muayene işinde iki memurun istihdamı yeniden Dâhiliye Nezareti'nden Sâdaret'e iletilmiştir.¹¹⁴

Osmanlı Devleti, Yunanistan sınırında gerçekleşmesi muhtemel olumsuzların önünü almaya çalışırken Yunanistan'ın askeri hazırlıklarını da izlemekteydi. Bu açıdan huduttaki askeri varlığını arttırmak hamleleri yanında diğer bazı önlemleri de almaktaydı. Bunlardan hayvan ihracıyla ilgili tedbirler dikkat çekmektedir. Şûrâ-yı Devlet Dâhiliye Dairesi'nin mazbatasıyla Yunanistan'a zahire ve hayvan ihracı yasaklanmıştır. Yunanistan'a uygulanan yasak zamanla zahire için kaldırılmış, hayvan ihracı yasağı sürmüştür.¹¹⁵

4. MUTASARRIFLIĞIN LAĞVI

Serfiçe'nin sancak teşkili tartışmalarında Sefiçe'nin konumu ve bölgedeki inzibata dair meseleler öncelikliydi. Bu gerekçeler benzer şekilde sancağın lağvında yer almıştır. Ancak burada asıl dikkat çeken nokta sancağın Manastır vilayetine rabtıydı. Şûrâ-yı Devlet Dâhiliye Dairesi, Serfiçe sancağının *hasbelmevki'* Manastır'a ilhakını *idarî ve inzibatın tesisi* bakımından yararlı görmüştür. Bu nedenle durum Manastır vilayetine sorulmuştur. Rifat Paşa'nın olumlu görüş belirttiği telgrafıyla¹¹⁶ birlikte yapılan değerlendirme 5 Aralık 1888'de Şûrâ-yı Devlet Dâhiliye Dairesi'ne havale olunmuştur.¹¹⁷ Sadrazam tezkiresinde Serfiçe sancağının Manastır'a ve Katrin kazasının Selanik'e¹¹⁸ irtibatı faydalı görülmüştür. Böylece yıllık 80.900 kuruş tasarruf edilecekti.¹¹⁹ Neticede müstakil Serfiçe sancağının lağvına dair irâde-i seniyye 6 Aralık 1888 tarihinde sâdir olmuştur. 23 Ekim 1881'de teşkil edilen müstakil Serfiçe mutasarrıflığının yedi yılı aşkın süren mülkî konumu 6 Aralık 1888'de bir vilayet idaresindeki sancağa dönüşmüştür.¹²⁰ Bu işlem Manastır vilayetiyle Serfiçe mutasarrıflığına bildirilmiştir.¹²¹ Sancağın Manastır'la irtibat tarihi ise resmi muamelelerde 19 Aralık 1888'dir.¹²²

İdari uygulamanın teferruatındaki pusulada mutasarrıf, kaymakam ve diğer memurlara verilmekte olan maaş miktarlarıyla bunlara sancağın Manastır ve Selanik vilayetlerine ilhakında verilecek miktarlar belirtilmiştir. Böylelikle müstakil idarenin sonlandırılması gerekçelerinden malî tasarruf teferruatlandırılmıştır. Buradaki bilgilerde sancağın lağvından hemen önceki mülkî taksimatı görülmektedir. Pusulada müstakil Serfiçe sancağının kazaları *Grebene, Alasonya, Naslıç, Cuma, Kozane ve Katrin*'dir. Hangi kaza dâhilinde olduğu gösterilmeyen nahiyeleri *Livadi, Deşkat, Domnik, Seçişte, Katranca, Vençe, Sarihanlar, Kalender, Lithor, Londos, Topan, Klisalu ve Biloç*'tur.¹²³ Katrin kazası Selanik vilayetine bağlanmak üzere sancağın mevcut tahsisatı Manastır ve Selanik'e aktarılmıştır.¹²⁴ Ayrıca Serfiçe mutasarrıfının maaşından yıllık 36.000 kuruş tasarruf edilmiştir.¹²⁵

113 İki pasaport memuruna verilecek 750'şer kuruş benzer zamanda Yanya'daki tayinlerde kararlaştırılan maaş miktarının üzerindeydi. Buna Hazinece karşılık bulunmak üzere konu Şûrâ-yı Devlet'e havale edilmiştir. Bk. BOA., ŞD. 2092/19, 29 Rabiulevvel 1304/26 Aralık 1886.

114 BOA., *DH.MKT. 1418/61*, 16 Şaban 1304/10 Mayıs 1887.

115 Hayvan ihracı yasağından ticari kayıplara uğrayan Anboz hayvan tüccarları rahatsızdı. İstekleri Edirne vilayetinden Dâhiliye Nezareti'ne 2 Aralık 1886 tarihli tahriratla Şûrâ-yı Devlet'e havale olunmak üzere gönderilmişti. Seraskeri'den ihraç yasağı hakkındaki görüşleri sorulmuştur. Hudud-u Yunaniye Umum Kumandanlığı'nın cevabında hayvan ihracının kısıtlanması gereksizdi. Zaten Yanya vilayetinin Dâhiliye Nezareti'nden aldığı 1 Ağustos 1886 tarihli telgrafnamede ihraç yasağı kaldırılmıştı. Fakat Selanik ve Kosova havalisi Umum Kumandanlığına göre hayvandan kastedilen yük hayvanıysa yasak sürmeliydi. Tüketim amacıyla hayvan ihracı olabilirdi. Çünkü Yunanistan bunları zaten temin etmekteydi. Osmanlı tebaasına ticari zararına işaretle yasağın devamı bu açıdan gereksizdi. İkinci Ordu Kumandanlığı'na göre orduya hayvan temininde zorluk yaşanmıyordu. Fakat kısıtlamanın devamı gerekliydi. Bu cevaplar değerlendirilerek Yanya müstesna olmak üzere Yunanistan'a diğer yerlerden *yüke mahsus* hayvan ihracı yasağı sürmüştür. Serfiçe mutasarrıflığı ve Rumeli'den *yük, binek ve tüketilecek* hayvanlarda yasak devam etmiştir. Bk. BOA., *HR.TH. 71/52*, 13 Cemazeyilahir 1304/9 Mart 1887.

116 BOA., *DH.SFR. 137/47*, 29 Eylül 1302/11 Ekim 1888.

117 BOA., *i.MMS. 102/4335*, 28 Eylül 1304/10 Ekim 1888.

118 Katrin 1862'de Tırhala sancağından tefriken Selanik'le irtibatlandırılmıştır. Bk. BOA., Sadâret Mektubî Kalemi Meclis-i Vâlâ Evrakı (*A.MKT. MVL.*) 146/65, 1 Zilkade 1278/30 Nisan 1862.

119 Mutasarrıf maaşından 36.000, tahrirat müdürleri maaşından 6.000, evrak müdürü ve muavini maaşlarından 9.600, nüfus memurları maaşlarından 6.000 ve diğer memuriyet maaşlarından yıllık 80.900 kuruş tasarruf yapılacaktır. (Bk. BOA., *i.MMS. 102/4335*, 22 Safer 1306/28 Ekim 1888.) Ancak burada Selanik'e ilhak edilen Katrin kazasının *Lehori-Lithor* nahiyesinin 70 kuruşluk tahsisatı belirtilmemiştir. Buna dair düzeltme sonradan yapılmıştır. Bk. BOA., *DH.MKT. 1607/28*, 18 Recep 1306/20 Mart 1889.

120 BOA., *i.MMS. 102/4335*, 1 Rabiulahir 1306/5 Aralık 1888; BOA., *DH.MKT. 1578/5*, 1 Rabiulahir 1306/5 Aralık 1888, 2 Rabiulahir 1306/6 Aralık 1888, 12 Cemazeyilahir 1306/13 Şubat 1889.

121 BOA., *DH.MKT. 1576/56*, 7 Kanunuevvel 1403/19 Aralık 1888.

122 *M.V.S.*, R. 1305/M. 1889-1890, s. 133.

123 BOA., *i.MMS. 102/4335*, 22 Safer 1306/28 Ekim 1888.

124 BOA., *DH.MKT. 1558/84*, 22 Safer 1306/28 Ekim 1888.

125 Kaza kaymakamları maaşı 1250, Grebene kaymakamının 1750'ydi. Nahiy müdürü maaşı 560 kuruştur. Ancak Topan'da 500, Klisalu ve

Tablo 6: Sancağın Lağvedildiği Esnada Mülki Yapısı (1888).

Kaza (Teşkil-İlhak Yılı ¹⁶)	Nahiye (Teşkil-İlhak Yılı)
Serfiçe (1881)	Livadiye (1881), Londos/Lendos
Alasonya (1881)	Deşkat (1881), Domnik (1881)
Cuma (1881)	Katranca (1881), Sarıhanlar (?)
Kozane (1881)	Vençe (1881), Karacalar (1881)
Naslıç (1881)	Seçişte (1881), Topan ¹⁷ (1883)
Katrin (1882)	Kalender (1882), Litohor/Lenohri (1886)
Grebene (1882)	-
(?)	Biloç, Klisalu

Sancağın idari birimlerinin Manastır ve Selanik vilayetlerine ilhaki ardından dâhiliye memurlarının maaşları bir süre müstakil mutasarrıflık esnasındaki miktardan ödenmiştir. Kendilerine fazla maaş ödenenlerle memuriyetleri lağvedilenlerin isimleri ve fazladan ödenen maaş miktarını gösterir liste vilayetten istenmiştir.¹²⁶ İlgili tasarrufun zamanında vilayete bildirilmemesi üzerine Serfiçe sancağı dâhiliye memurlarına Mart 1889'a kadar ödenen 15.900 kuruş fazlalığın iadesine teşebbüs edilmiştir. Lakin Şûrâ-yı Devlet nezdindeki görüşmelerde bundan *Osmanlı Devleti'nin şanına yakışmayacağından* vazgeçilmiştir.¹²⁷ Sancağın lağvı işlemlerinde nahiyelerden *Sarıhanlar, Lendos, Klisalu ve Biloç'un* bağlı oldukları idari birimler verilmemiştir. Daha önemlisi sancağın kuruluş ve lağvı süreçleri arasında da bununla ilgili idari tasarrufa rastlanmamıştır. Bunların dışındaki nahiyeler ve bağlı oldukları idari birimler Tablo 4'tedir. Kaynaklar değerlendirildiğinde *Lendos, Londos*¹²⁸, *Velindos*¹²⁹ imlâlarıyla Serfiçe'nin¹³⁰; Sarıhanlar ise Cuma kazasının nahiyesiydi.¹³¹

Serfiçe'nin Manastır vilayetine irtibatı hızlıca uygulanmıştır.¹³² Ancak Jandarma Dairesi'nin durumdan haberdar edilmediği kendilerinin Dâhiliye Nezareti'ne ifadelerinden anlaşılmıştır. Bunun üzerine Dâhiliye Nezareti tarafından ilgili irâde sureti Jandarma Dairesi'ne havale edilmiştir.¹³³ Sancak alaybeyliği lağvedilerek zabtiye taburu Manastır vilayet merkezine nakledilmiştir.¹³⁴ Serfiçe'nin Manastır'a ikinci sınıf sancak olarak ilhaki ardından sancak idaresinin birinci sınıf yapılmak talepleri olmuştur. Gerekçe, sancağın haiz olduğu ehemmiyet ve gelirlerinin birçok sancaktan fazlalığıydı.¹³⁵ Bu talep Meclis-i Vükelâ tarafından olumlu karşılanmamıştır.¹³⁶ Zaten bu şekilde sancağın lağvedilme gerekçesine de aykırı olarak tasarruf imkânı kalmayacaktı. Sonradan buna benzer talepler tekrarlanmıştır.¹³⁷ Ancak sancağın yeniden müstakilen idaresi talepleri de karşılık bulmamıştır.¹³⁸

Biloç'ta 400'er kuruştur. Pusulada Grebene ve Alasonya'da pasaport memurları mevcuttu. Nüfus nazır ve kâtipleri Grebene, Alasonya, Naslıç, Cuma, Kozane ve Katrin kazalarındaydı. Bk. BOA., *DH.MKT. 1578/5*, 12 Cemazeyilahir 1306/13 Şubat 1889.

126 BOA., *DH.MKT. 1630/86*, 24 Şevval 1306/25 Haziran 1889.

127 BOA., İ.ŞD. 99/5931, 20 Cemazeyilahir 1307/11 Şubat 1890.

128 BOA., *DH.MKT. 1548/76*, 24 Muharrem 1306/30 Eylül 1888.

129 Şemseddin Sami, *Kâmûsü'l-A'lâm*, C. 4, s. 2553.

130 Ali Cevad, *a.g.e.*, s. 435.

131 Şemseddin Sami, *Kâmûsü'l-A'lâm*, C. 4, s. 2553; Ali Cevad, *a.g.e.*, s.435.

132 Serfiçe hükümet konağındaki nüfus memurları, başka binaya geçmişlerdi. Sonradan kiralanan binadan tasarruf için yeniden hükümet konağına taşınmaları Manastır vilayetinden istenmiştir. Bk. BOA., *DH.MKT. 1580/115*, 29 Rabiulahir 1306/2 Ocak 1889.

133 BOA., *DH.MKT. 1591/60*, 1 Cemazeyilevvel 1306/3 Ocak 1889, 4 Cemazeyilahir 1306/5 Şubat 1889.

134 Sancağın Manastır'a rabtiyle alaybeyliğinin lağvı, zabtiye taburunun ise Manastır'a ilhaki lüzumu Jandarma Dairesi'nce ifade edilmiştir. Serfiçe sancağı tabur ağası Salih Ağa, alaybeyi Emin Bey'in de alay bölüğünde kalmasını istemiştir. Lakin vilayet jandarma ve zabtiye alayı dâhilindeki taburda hem alaybeyi hem tabur ağası bulunamazdı. Bk. BOA., İ.DH. 1133/88467, 5 Şaban 1306/6 Nisan 1889.

135 Sancak memurlarının maaşı artacaktı. Sancağın dâhiliye tahsisatına yıllık 24.000 kuruşluk ilave gerekecekti. Bk. BOA., *DH.MKT. 1601/47*, 2 Recep 1306/4 Mart 1889; BOA., *DH.MKT. 1610/87*, 25 Recep 1306/27 Mart 1889.

136 BOA., *MV. 41/15*, 13 Recep 1306/15 Mart 1889.

137 Serfiçe mutasarrıfı tarafından Derviş Paşa'ya bir arıza gönderilmiştir. Ahali, Serfiçe belediye reisi ve Serfiçe mutasarrıfı sancak nüfusunun çoğunun Hristiyan olmasından ve sancağın Yunanistan'a yakınlığından *emniyetin tesisi* amacıyla yeniden müstakilen idarelerini istemiştir. (Bk. BOA., Yıldız Parakende Evrakı Umumi Vilayetler Tahrirâtı (Y.PRK.UM.) 16/15, 6 Recep 1307/26 Şubat 1890.) Bunun ardından ahali tekrar Derviş Paşa'ya gönderdiği telgrafla durumu açıklamıştır. Serfiçe'nin Manastır vilayetinden idaresinin mülki açıdan yarattığı sıkıntıların yanında eğitim ve siyasi meselelerde de menfi sonuçları olacaktı. Ticari açıdan sancağın güçlük çektiği zaten anlatılmıştı. Bunlara ek olarak Yunanistan sınırındaki sancağın böyle uzak bir yerden/Manastır'dan idaresi asayişin teminine uygun değildi. Ayrıca sancağın müstakilen idaresinden vazgeçilerek tasarruf edilen miktarın 5.000 kuruş olduğu ileri sürülerek elde edilecek bunca menfaat doğrultusunda bunun pek cüzi olduğu gösterilmiştir. Bk. BOA., Yıldız Parakende Evrakı Askerî Jurnal (Y.PRK.AZİ.) 16/67, 22 Mart 1306/3 Nisan 1890.

138 1891'de Grebene kazasının telgraf ve posta memurlarıyla alakalı tasarrufta Serfiçe, Manastır vilayeti dâhilindedir. (Bk. BOA., *DH.MKT. 1855/51*, 28 Zilhicce 1308/3 Ağustos 1891.) 1892'de Grebene'nin *Piredol* köyü ormanlarıyla ilgili tahkikatte durum değişmez. (Bk. BOA., *DH.MKT. 1990/117*, 29 Muharrem 1310/23 Ağustos 1892.) Nitekim çağdaş kaynakların hemen hepsinde bu benzerdir. Manastır vilayetinin

Serfiçe'nin Manastır'a ilhakı ardından birinci sınıf sancak ittihazı taleplerinin reddi yanında merkezinin değiştirilmesi gündeme gelmiştir. Dâhiliye Nezareti'nin sancak merkezinin Serfiçe'den Kozane'ye nakli yönünde duyumlar alan ahalinin böyle bir halde müşkil duruma düşeceklerini belirttikleri arızası Manastır vilayetine iletilmiştir. Öyle ki konudan Dâhiliye Nezareti'nin bilgisi yoktu.¹³⁹ Meclis-i Vükelâ'daki değerlendirmelerde Manastır vilayetinin söz konusu naklin *mülkî ve siyâsî* açıdan faydalı olacağı beyanıyla Kozane'de hükümet konağı dışında askeri binaların da inşasına gerek duyulacağı açıklanmıştır. Buna gerekli karşılığın bulunması Manastır'a bildirilmiştir.¹⁴⁰ Lakin Serfiçe mülki¹⁴¹ konumunu muhafaza etmiştir.¹⁴²

SONUÇ

Osmanlı Devleti özellikle 19. yüzyılın son çeyreğinde kaybettiği topraklar nedeniyle sınır sorunları yaşamıştır. Bunda toprak terk edilen ülkenin siyasi sınırlarını genişletmek arzusu ile gerçekleştirdiği faaliyetler etkilidir. Bu dönemde sınır ihlallerine karşı Osmanlı Devleti çeşitli önlemler almıştır. Bu önlemlerin başında askeri tedbirler gelmekteydi. Nitekim 93 Harbi ardından Yunanistan'a terk edilen topraklar ile çizilen yeni sınırdaki idari/askeri düzenlemeler yapmıştır. Bunlardan askeri gerekçelerin de etkisiyle Serfiçe sancağının teşkili önemlidir. Sancağın teşkili gerekçelerinden askeri tedbirlerin hayata geçirilmesi maddesi sancağın müstakilen idaresiyle halledilmeye çalışılmıştır. Yunanistan tarafından vuku bulacak saldırıların önlenmesi ve gelişmelerden haberdar olunması müstakil sancağın teşkiliyle mümkündür. Ancak Yunanistan tarafındaki askeri hareketlik bu süreç boyunca azalmadan devam etmiştir. Yunanistan, desteklediği çetelerle Osmanlı topraklarında huzursuzluk çıkarmak çalışmalarını sürdürmüştür. Serfiçe sancağının sınır ihlallerini ve asayiş sorunlarını önlemek girişimleri tespit edildiği kadarıyla başarılı olmamıştır. Bu açıdan sancağın teşkili gerekçelerinden asayiş ve güvenliğin temini tam olarak gerçekleştirilememiştir.

Yunanistan'a terk edilen Tırhala sancağının hemen yakınında bulunması Serfiçe sancağının diğer teşkil sebeplerinden idi. Tesalya'nın, Osmanlı taşra teşkilatında Tırhala/Yenişehir sancağı olarak isimlendirildiği bu dönemde buralardan göç edecek ahalinin iskânına uygun ve yakında bir idari birimin varlığı faydalı görülmüştür. Böylelikle göç etmesi muhtemel ahali topraklarından fazla uzaklaşmadan iskân edilebilecekti. Serfiçe sancağı sınırlarında muhacirlerin iskânına elverişli arazi de bulunduğundan bu kolaylıkla tatbik edilecekti. Lakin muhacirlerin iskânı sürecinde Serfiçe sancağı sıkıntılar yaşamıştır. Malî nedenlerle ortaya çıkan zorlukların aşılması amacıyla merkez idare nezdinde gerekli girişimlerde bulunulmuştur. Ancak Yunanistan dâhilinde kalan Yenişehir taraflarına ticaret, ziraat ve hayvanlarıyla kıtlamak üzere gidip gelen ahalinin resmi muamelelerle alakalı sorunları sınır ihlalleri ile birlikte halledilmek durumunda kalmıştır. Bu sebeple muhacirlerin iskânı işiyle yeteri kadar ilgilenilemediği ve sınır güvenliğinin temin edilemediği ileri sürülebilir.

Debre, İlbasan, Görice ve Manastır sancaklarından birisi Serfiçe'dir. (Bk. Ali Tefvik, *Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, 1312, s. 29; Ali Tefvik, *Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, 1318, s. 104.) Mülki taksimatı ise *Alasonya, Kozane, Cuma, Naslıç ve Grebene* kazalarıdır. Bk. Ahmed Cemal, *Coğrafya-yı Osmani*, Harbiye Matbaası, İstanbul 1312, s. 62; İbn'ül Nühzet Cevad, *Haritalı Musavver Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, Sertiban Osmaniye Matbaası, İstanbul 1328, s. 39.

139 Bunun haber alınması üzerine konu incelenmiştir. (Bk. BOA., *DH.MKT. 1901/120*, 13 Cemazeyilevvel 1309/15 Aralık 1891.) Kozane ahali-nin kasabalarının sancak merkezi yapılması hususundaki arzu halleri Dâhiliye Nezareti'nce vilayete gönderilmiştir. Kasaba'nın konumu itibarıyla sancak merkezi olup olamayacağı Manastır vilayetine sorulmuştur. Buna Kozane'nin tamamen Hristiyan olmasıyla ahalinin hükümet konağı gibi binaları da hazır etmediği eklenmiştir. (Bk. BOA., *DH.MKT. 1961/32*, 18 Zilkade 1309/14 Haziran 1892.) Konu askeri mütalaarı alınmak üzere Seraskeri'ye iletilmiştir. Kozane'nin sırf Hristiyan, altı yedi bin nüfustan ibaret bir kasaba olduğu, etraf mahallerle münasebeti bulunan bir yerde konumlandığı halde içinde İslama *dair bir eser* bulunmadığı ve altıncı fırka merkezi olan Naslıç'e de uzaklığından merkez olmaya uygun görülmemiştir. (Bk. BOA., *DH.MKT. 1977/23*, 29 Zilhicce 1309/23 Temmuz 1892.) Seraskeri, Selanik ve Kosova vilayetlerinin ifadelerinde Kozane'nin mevkiyen Serfiçe'den daha müsait bir yerde bulunmasına rağmen mutasarrıflık merkezinin hududa daha yakın Serfiçe'de kalması faydalıydı. Yunanlıların durumlarının ve saldırı teşebbüslerinin vaktinde öğrenilmesi, tedbirlerin hızlı bir şekilde alınabilmesi, hududa yakın kazalarla hızlı muhabere edilmesi gerekçeleri sıralanmıştır. Böyle büyük bir mutasarrıflık merkezinin ahalsininin tamamı gayrimüslim olan bir yere nakliyle idarede görevli azalar ve emsali memuriyetlere Hristiyanların gelmesi ihtimali de öngörülmüştür. Böylece mevcut durumun devamı istenmiştir. Bk. BOA., *DH.MKT. 2026/42*, 10 Cemazeyilevvel 1310/30 Kasım 1892.

140 Merkez idare Manastır vilayetinin görüşlerine atfla masraflara dikkat çekmiştir. Buna çare bulunması halinde Seraskeri ile Selanik ve Kosova vilayetlerinin olumsuz görüşlerine rağmen istenilen değişiklik yapılabilir. Bk. BOA., *MV. 73/63*, 13 Recep 1310/31 Ocak 1893.

141 Sancağın Manastır'a ilhakıyla yapılan idari ve askeri tasarrufların ardından güvenlikle ilgili tereddütler sürmüştür. Sancağın idari merci konusundaki değişikliğe rağmen Yunanistan hududuna yakınlığından sebeple ehemmiyeti sürmüştür. Yunanistan'dan Yanya ve Serfiçe'ye yapılan tecavüzlerle Ulah çetelerince yapılan eşkıyalık faaliyetlerinin önlenmesi amacıyla Serfiçe sınırında dört mevkide aylık 300'er kuruş maaşla dört hafiyenin istihdamı Dâhiliye Nezareti'nce belirtilmiştir. (Bk. BOA., *DH.MKT. 1978/91*, 2 Muharrem 1310/27 Temmuz 1892.) Durumun merkez idarece değerlendirilmesi ilgili maaşlar Dâhiliye Nezareti bütçesine ilave edilmiştir. Bk. BOA., İrâde Yunanistan (İ.MTZ. (01)) 18/785, 19 Safer 1310/13 Ağustos 1892.

142 *D.S.*, Defa' 58, H. 1320/M. 1902-1903, s. 753-754.

Yunanistan'dan gelecek saldırıların önlenmesi ve bunların hızlıca karşılanması amacıyla alınacak askeri tedbirlerin yeterli olmadığı sınır ihlallerinde görülmüştür. Bu konuda sancak idarecileri sıklıkla merkez idare ile iletişime geçerek sancağa asker ikamesi istemiştir. Ancak bunun farkında olduğu halde gerekli tahkimatın neden yapılmadığı açık değildir. Bunda maddi kısıtlılıkların tesiri muhtemeldir. Ancak Yanya'daki duruma benzer şekilde Osmanlı Devleti'nin Yunanistan'ı hafife aldığı görülmektedir. Bu konuda sınırda görevli askerlerin ve kaza görevlilerinin dikkati, yaptıkları taleplerden anlaşılabilir. Sancak merkezine sınıra yakın idari birimlerden yapılan askeri tedbir talepleri merkez idareye iletilmiştir. Fakat genellikle konuyla alakalı son karar mercilerince gerekli muameleler yapılmamıştır. Bu ise müstakil sancağın arzu edilen faydaları tesis edememesinin nedeni. Diğer yandan müstakil Serfiçe sancağının teşkilinde ileri sürülen gerekçelerin hemen aynaları lağvıyla Manastır'a ilhakı sürecinde dile getirilmiştir. Serfiçe'nin, Yunanistan sınırına yakınlığından sınır güvenliği ile asayişin temini Manastır vilayetiyle irtibatlandırılarak sağlanmak istenmiştir. Müstakil Serfiçe sancağı lağvedilmesine rağmen sancak olarak Manastır vilayetinin mülki taksimatına eklenmiştir. Ardından Tesalya Harbi'nde görüldüğü üzere Osmanlı birlikleri Yunan kuvvetlerine karşı başarılı olmuş, Yunanistan'a terk edilen yerlerin hemen hepsi Osmanlı Devleti'nin kontrolüne geçmiştir.¹⁴³ Bundan hareketle Serfiçe'nin müstakilen idaresinde sınır güvenliğini teminde yaşadığı sorunların Manastır vilayetine ilhakıyla giderildiği söylenebilir. Osmanlı Devleti'nin bölgedeki varlığını temin etmek bakımından durumu ciddiye almasının bunda katkısı vardır. Sancağın lağvıyla Katrin dışında aynı mülki taksimatla yönetilmesi meselenin askeri tedbirlerle halledildiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

1.Arşiv Vesikaları

1.1. Başkanlık Devlet Arşivleri (BOA.)

Sadâret Mektubî Mühimme Kalemi Evrakı (A.MKT.MHM.), 401/16.

Sadâret Mektubî Kalemi Meclis-i Vâlâ Evrakı (A.MKT.MVL.), 146/65.

Sadâret Mektubî Kalemi Umum Vilayet Evrakı (A.MKT.UM.), 406/20.

Cevdet Dâhiliye Evrakı (C.DH.), 141/7017.

Dâhiliye Nezâreti Mektubî Kalemi (DH.MKT.), 1343/113, 1345/45, 1346/53, 1350/109, 1351/21, 1360/50, 1362/85, 1381/103, 1384/7, 1384/56, 1418/61, 1437/32, 1472/21, 1517/49, 1542/29, 1548/76, 1558/84, 1560/23, 1573/81, 1576/56, 1578/5, 1580/115, 1591/60, 1601/47, 1607/28, 1610/87, 1630/86, 1800/92, 1855/51, 1901/120, 1961/32, 1977/23, 1978/91,1990/117, 2026/42.

Dâhiliye Nezâreti Şifre Evrakı (DH.SFR.), 114/57, 124/21, 126/105, 126/107, 126/116, 127/24, 127/45, 130/17, 133/127, 137/47.

Hariciye Nezareti İrâde (HR.İD.), 34/65.

Hariciye Nezareti Tahrirat (HR.TH.), 40/27, 71/52.

Hariciye Nezâreti Tercüme Odası Evrakı (HR.TO.), 205/14.

Haritalar (HRT.h.), 1820.

İrâde Dâhiliye (İ.DH.), 851/68280, 852/68280, 853/68409, 877/69959, 900/71564, 904/71853, 929/73602, 970/76644, 998/78857, 1013/79947, 1032/81271, 1073/84129, 1095/85847, 1133/88467, 1207/94511, 1213/94961, 1295-2/101950.

İrâde Meclis-i Mahsus (İ.MMS.) 70/3254, 84/3624, 102/4312, 102/4335.

İrâde Yunanistan (İ.MTZ. (01)), 18/785.

İrâde Şûrâ-yı Devlet (İ.ŞD.), 60/3431, 64/3781, 81/4774, 99/5931.

Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV.), 4/85, 11/6, 19/22, 31/17, 41/15, 73763.

Şûrâ-yı Devlet Evrakı (ŞD.), 613/38, 2088/45, 2090/7, 2090/37, 2090741, 2090/43, 2091/27, 2092/6, 2447/9.

Rumeli Müfettişliği Manastır Evrakı (TFR.I.MN.), 123/12273.

Yıldız Sadâret Resmi Maruzât Evrakı (Y.A.RES.), 30/32.

Yıldız Mütenevvi Maruzât Evrakı (Y.MTV.), 37/79.

¹⁴³ Yenişehir, Golos ve Tirhala'ya kaymakam tayini devletin kararlılığını gösterir. Ancak galibiyete rağmen sınırdaki ufak değişikliklerle Osmanlı birlikleri çekilir. Bk. İlkay Erken, *Yanya Sancağının İdari Yapısı ve Yerleşim Birimleri (1867-1913)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun 2019, s. 74-76.

Yıldız Parakende Evrakı Askerî Maruzât (Y.PRK.ASK.), 8/40, 10/57, 15/28, 20/12, 51/35.

Yıldız Parakende Evrakı Dâhiliye Nezâreti Maruzâtı (Y.PRK.DH.), 1/58.

Yıldız Parakende Evrakı Umumî Vilayetler Tahrirâtı (Y.PRK.UM.), 16/15.

Yıldız Parakende Evrakı Askerî Jurnal (Y.PRK.AZJ.), 16/67.

1.2. Süreli Yayınlar

Devlet Salnamesi (D.S.), Defa' 36, H. 1298/M. 1880-1881.

Devlet Salnamesi (D.S.), Defa' 37, H. 1299/M. 1881-1882.

Devlet Salnamesi (D.S.), Defa' 38, H. 1300/M. 1882-1883.

Devlet Salnamesi (D.S.), Defa' 38, H. 1301/M. 1883-1884.

Devlet Salnamesi (D.S.), Defa' 42, H. 1304/M. 1886-1887.

Devlet Salnamesi (D.S.), Defa' 43, H. 1305/M. 1887-1888.

Devlet Salnamesi (D.S.), Defa' 44, H. 1306/M. 1888-1889.

Devlet Salnamesi (D.S.), Defa' 45, H. 1307/M. 1889-1890.

Devlet Salnamesi (D.S.), Defa' 58, H. 1320/M. 1902-1903.

Takvim-i Vekâyi, H. 13 Zilhicce 1255/M. 17 Şubat 1840, S. 193.

Manastır Vilayet Salnamesi (M.V.S.), H. 1292/M. 1875-1876.

Manastır Vilayet Salnamesi (M.V.S.), H. 1293/M. 1876-1877.

Manastır Vilayet Salnamesi (M.V.S.), R. 1305/M. 1889-1890.

Yanya Vilayet Salnamesi (Y.V.S.), H. 1292/M. 1875-1876.

3. Tetkik Eserler

Ahmed Cemal. (1312). *Coğrafya-yı Osmani*, Harbiye Matbaası, İstanbul.

Ali Saib. (1304). *Coğrafya-yı Mufassal-ı Memalik-i Devlet-i Osmaniye*, Matbaa-yı Ebuz'-Ziya, Kostantiniyye.

Ali Tevfik. (1318). *Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, Kasbar Matbaası, İstanbul.

Ali Tevfik. (1312). *Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, Kasbar Matbaası, Dersaadet.

Arısoy, İ. A. (2021), *Selânik Vilayeti Litozor Nahiyesi ve Papasköprüsü Kereste Gümrüğü*, Efe Akademi Yayınevi, İstanbul.

Aydın, M. (1994). "93 Harbi", *DİA*, C. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 498-499.

Demirci, M. (2009). "Sâmerrâ", *DİA*, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 70-71.

Efe, A. (2002). *Muhassıllık Teşkilatı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Erken, İ. (2014). *İşkodra Vilayetinin İdari ve Sosyal Yapısı (1876-1912)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.

_____, (2015). "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kocaeli Sancağının İdari Yapısı", *Türkiyat Mecmuası*, C. 25/Güz, s. 193-236.

_____, (2019). *Yanya Sancağının İdari Yapısı ve Yerleşim Birimleri (1867-1913)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.

Gencer, A. İ. (1992). "Berlin Antlaşması", *DİA*, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 516-517.

İbn'ül Nüzhet Cevad. (1328). *Haritalı Musavver Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, Sertiban Osmaniye Matbaası, İstanbul.

Ali Cevad. (1313). *Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lugati*, C.1-3, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet.

Karal, E. Z. (1995). *Osmanlı İmparatorluğundan İlk Nüfus Sayımı 1831*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.

Kılıç, S. (2009). "Tanzimat'ın İlanından 1864 Düzenlemesinin Uygulanmasına Kadar Geçen Dönemde Valilik Kurumu", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 28, S. 45, Ankara, s. 43-62.

- Kütükoğlu, M. (2012). "Mürur Tezkiresi", *DİA*, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 60-61.
- Şemseddin Sami. (1894). *Kāmûsü'l-A'lâm*, C. 4, Mihran Matbaası, İstanbul.
- _____, (1898). *Kāmûsü'l-A'lâm*, C. 6, Mihran Matbaası, İstanbul.
- Şener, A. (1987). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi (1839-1876)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Turna, N. (Mart 2019). "Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Seyahat Varakaları ve Kadınlar", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 14, s. 155-177.
- Tüccarzâde İbrahim Hilmi. (1328). *Resimli ve Haritalı Coğrafya-yı Osmani*, Matbaayı Hayriye, İstanbul.
- Türkmen, Z. (2016). "Dîvânıharp", *DİA*, Ek-1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 337-340.
- Ünlü, M. (1996). *Manastır Vilayeti'nin İdari ve Sosyal Yapısı (1873-1912)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).